

00793

Szigorúan titkos!

Készült: 7 példányban

Kapják: 1. Komócsin Zoltán et.; 2. Szirmai István et.; 3. Ilku Pál et.

4. Aczél György et.; 5. Puja Frigyes et.; 6. Jakab Sándor et.;

7. Lakos Sándor et.; 8. aktában.

Másolat a bukaresti nagykövetség 1968. január 10-én kelt jelentéséről.

Tárgy: A történelmi múlt, a nemzeti sajátosságok ápolása a román sajtóban.

„Kutatjuk és szeretjük hazánk múltját, erősítjük nemzeti öntudatunkat haladó hagyományokkal, népünk viharos történelmével való építő kapcsolatok révén, de a cél a jelen és a jövő. A szocialista hazafias öntudat harcos jellege abban a lehetőségben is ugyanakkor szükségességben fejeződik ki, hogy a tudat szintjén egybefoizesse a múltat, a jelent és a jövőt a szocialista eszmék fényében” – írja Petru Berar a „Contemporanul” 1967. évi 51. számában. Ez a jelennek szóló, jövőbe mutató történelemápolás, ill. történelemszemlélet több értelemben és vonatkozásban kapcsolódik a román vezetés felfogásához, annak nyomait felfedezhetjük az ismert román állásfoglalás általános indoklásánál éppúgy, mint sok konkrét politikai kérdés román megítélésénél.

Lényegében az történik, hogy egyrészt a múltat a mai felfogásnak megfelelő átértékelésben magyarázzák, másrészt az így magyarázott történelmet a jelenben követett politika alátámasztásául, igazolásául használják fel egyéb érvek mellett. A nemzeti önállóság alapján álló román irányvonal meghirdetése annak idején széles körű történelmi indoklásra is támaszkodott, s ezt a jellegét ma sem veszítette el. Két közeli eseményre utalunk: 1) A júliusi nagy nemzetgyűlési ülésre, ahol is a főtitkár beszámolójának első fejezete a nemzet szerepét terjedelmesen taglalta a jelenlegi történelmi körülmények között, azt mint a mai történelmi realitások egyik legfontosabbikát állította be; 2) Az RKP Országos Konferenciájára, ahol a beszámoló utalt arra, hogy a népgazdaság fejlesztésével „szent adósságot törlesztünk elődeink, a mai generáció és egyben a jövőnk, hazánk holnapja, a kommunizmus iránt”. Ez a beszámoló is hangsúlyozta, hogy az államok közötti kooperálásnak „hosszú ideig még ezután is minden egyes nemzetgazdaság önálló fejlődésének elvén kell alapulnia.” Az idézetek a bevezetőben elhangzottak alátámasztásán kívül arra is rámutatnak, hogy a román vezetés a történelmi-nemzeti sajátosságokat úgy mutatja be és alkalmazza, hogy egyben azt marxista felfogásnak, a szocialista eszmék kisugárzásának tüntesse fel.

Az elmondottak kellően rámutatnak arra, hogy a történelemből vett indokok, a nemzeti múlt egyes jelenségeinek hangsúlyozása milyen kapcsolatban áll a román vezetés felfogásában a politikai irányvonal kialakításával. E felfogás kisugárzik a román társadalmi, kulturális élet számos területére, az oktatásra csakúgy, mint a drámairodalomra. E másodlagos szférákban való megjelenése részint következménye, részint alátámasztása a román felfogásnak. Különösen ezen utóbbi vonatkozásban a sajtóra is jelentős szerep hárul.

A sajtót illetően leszögezendő, hogy az elmúlt évekhez képest a történelmi múlttal foglalkozó írások száma némiképpen csökken. Ez azonban nem irányváltozást,

mint inkább azt jelzi, hogy a korábbi túlhajtásokat megnyirbálták. Semmiképp sem jelent változást sem a múlt ápolásának aktuális felhasználásában, sem pedig e felfogás tartalmi változását nem jelzi. A most némileg kisebb mértékben megjelenő ilyen vonatkozású cikkek felfogása semmiben sem tért el a jól ismert alapállástól.

A sajtó ilyen vonatkozású cikkeire az utóbbi időkben az jellemző, hogy – támaszkodva a valóban széles körű történelmi, archeológiai kutatásokra – szemmel láthatóan törekszenek az alapos tudományos érvek felhasználására, a változatlan cél érdekében történő kiaknázására. (E tudományos kutatásokról egyébként A. Joja, az akadémia alelnöke a „România Liberă” december 28-i számában megjelent cikkében a következőket írja: „Széles körű munka zajlott le az archeológia és a történelem terén, amelyet a több mint 30 kötetes dokumentumgyűjtemény, számos archeológiai monográfia és Románia 6 kötetre tervezett történelme jelez, amelyből eddig négy jelent meg.”) Véleményünk szerint e tendenciákra utal az is, hogy ebben az évben új folyóiratot indítottak, amelynek feladatát abban jelölték meg, hogy az ország történelmi múltjának ápolása útján az egész román publicisztika mellett hozzájáruljon a patriotizmus fejlesztéséhez. (Lásd M. I. 1967. 1. szám. „Az olvasók köszöntése”) A folyóirat eddig megjelent számai arról tanúskodnak, hogy a színvonalban bekövetkezett változás mellett a korábbi célok kulturáltabb követéséről és nem azok felszámolásáról van szó. Azt is hozzá kell azonban tenni, hogy e kulturáltabb publicisztika sem mentes az olyan megnyilvánulásoktól, amelyek bántóan nyilvánulnak meg nemegyszer más országok – így hazánk – szempontjából.

A publicisztika – mint említettük – láthatóan jobban támaszkodik a kutatások eredményeire. Azokból természetesen azt emeli ki, amit a közvélemény formálása, tájékoztatása érdekében szükségesnek lát. Tematikai körét az alábbiak szerint körvonalazzuk: A géta-dák-római időszak emlékeinek, a románsággal való kapcsolatainak kimunkálását (vö. „Magazin Istoric” 5. számában D. Berciu cikkét), a feudális korszak olyan vonatkozásai, amelyek egyrészt a román nép elnyomottságát, másrészt egység-törekvéseit jelzik, a románság erdélyi jelenlétének, a három román fejedelemség (Havasalföld, Moldva, Erdély) politikai, gazdasági, kulturális összetartozásának gondolata (M. I. 1. száma: „A függetlenségi háború” és Erdély, ill. a három földrész művészeti és történelmi összefüggéseiről közzétett cikkét), a románság nemzetté alakulását gátló tényezők hangsúlyozása (l. „Magazin Istoric” 7. sz., cikk a Hunyadiakról), a XIX. század társadalmi és nemzeti mozgalmi (1848-as forradalmak, 1877. évi függetlenségi háború). A felsoroltakon túl kiemeljük az alábbiakat: Egyrészt újabban igen sokszor hangsúlyozzák, hogy évezredek történelme során a román nép sohasem nyomott el senkit, ellenben állandóan küzdenie kellett függetlenségéért, nemzeti létéért, az elnyomás ellen. (Ezt tapasztalhattuk a függetlenségi háború 90. évfordulója alkalmából is. De ez a gondolat más-más formában, de igen sokszor visszatér. Még a „Scânteia” 1968. évi Almanachjában is fellelhető. L. C. Giurescu prof. „Évszázadok, nemzeti öntudat és a történelem ítélete” c. írását a 7. lapon.) Másrészt még jelentősebb az, amit a mărășești-i ütközet 50. évfordulója alkalmából Ceaușescu főtitkár nyomán a lapok is fejtegettek: Az I. világháború ugyan imperialista háború volt, a román nép azonban nem hódítási céllal vett részt abban, hanem azért, mert az antant hatalmak ígéretet tettek évszázados végványak teljesítésére: a nemzeti egység megteremtésére (lásd Ceaușescu augusztus 7-i beszédét, valamint a megemlékezéseket.) A legújabb kort illetően is megállapítható, hogy román részről némileg elhanyagolják a történelem társadalmi vonatkozásait, s inkább a nemzeti elemeket hangsúlyozzák. Ez aztán olyanféle állásfoglalásokra vezeti a sajtót is, mint amelyet a mărășești-i évfordulóval kapcsolatosan megemlégtünk.

Ezt a felfogást látjuk némileg a köztársaság kikiáltásának 20. évfordulóját méltató sajtómegnyilatkozásokban is. Az eseményekben a sajtó elsősorban a nemzeti államfejlődés jelentős állomását látja. Igaz, szólnak arról is, hogy az államforma változása milyen jelentős társadalmi változásokat is magában hordott. Ez a gondolat azonban jóval szerényebb helyet kap e cikkekben. Az összkép az, hogy az eseményt a román nemzet történelmi fejlődése bizonyos értelemben vett betetőzésének tekintik sokkal inkább, mint valami új kezdetének. A román felfogás fényében az már nem feltűnő, hogy a húsz év eredményeit kizárólag az ország eredményeinek tekintik, azokban a legkisebb hely sem jut a szocialista országok kölcsönös segítségnyújtásának. A történelmi múlt ápolása során a román sajtó jelentős teret szentel a polgári korszak haladónak tekintett személyiségeinek (Iorga, Titulescu, P. Andrei stb.). A folyóiratok nemegyszer cikkeznek Titulescuról, kiemelve az európai biztonság megteremtése érdekében kifejtett tevékenységét, valamint a román-szovjet kapcsolatok normalizálásáért folytatott küzdelmét. („Magazin Istorico”, 1. sz.) Titulescu beszédeinek, cikkeinek gyűjteményes kiadása a napokban jelent meg. Bukaresti egykori házára emléktáblát helyeztek 1965-ben. Mindez arra mutat, hogy a mai Románia magáénak vallja a polgári korszak azon személyiségeit, akik – bár bizonyos negatív vonásokkal is rendelkeznek – tevékenységükkel, munkásságukkal hozzájárultak Románia nemzetközi tekintélyének, személyisége nemzetközi propagálásának elősegítéséhez. E kultuszban az is közrejátszik, hogy az említettek olyan vonásokkal is rendelkeznek, amelyeket az ismert irányvonalra tekintettel példamutatónak tartanak (pl. a semlegességi törekvések, viták békés eszközökkel való megoldása, a nemzetközi együttműködés előmozdítása stb.), függetlenül azok konkrét politikai tartalmától, színezetétől.

Végül szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy a román sajtóban változatlanul megtalálhatók az olyan megnyilvánulások, amelyek a mai felfogásunkkal ellentétes vagy attól jelentősen eltérő megítélést tartalmaznak olyan kérdésekben, amelyek a két ország történelmének vagy annak is részét képezik. Erdély egyértelműen ősi román területté nyilvánítása vagy a Hunyadiak ugyancsak egyértelműen románként való feltüntetése, Budai Nagy Antal vagy Dózsa György román nemzeti hősként történő beállítása csak néhány példa. E felfogás szerint Erdély olyan terület, ahol a románok mellett más „nemzetiségek” is éltek az évszázadok során. Hunyadi kétségtelenül román eredetű, de az akkori román államfejlődés állapota nem tette lehetővé, hogy „hazájában érvényesítse képességeit”, s ezért egy idegen országot emelt az európai politika központjába („Magazin istorico”, 7. sz.) stb. Mindez jól ismert, csupán azért tértünk ki rá, hogy érzékeltessük: a némi módszerbeli változás e tekintetben sem járt tartalmi módosulással. Erről tanúskodik egyébként az RKP KB mellett működő történelmi és társadalom-politikai tanulmányi intézet folyóirata 1967. V. (november-december) számának az a cikke is, amelyben N. Goldberger és C. Nuțu történészek beszámolnak a linzi történészkonferenciáról, amely – mint ismeretes – elsősorban az alábbi kérdést vitatta: A munkásmozgalom és a nemzetiségi kérdés, különös tekintettel az Osztrák-Magyar Monarchiára. A kérdés referátumát egy nyugatnémet kutató terjesztette elő, de mivel annak számos konklúziójával, valamint több elhangzott felszólalással a román szerzők nem értettek egyet, korreferátumot nyújtottak be az alábbi címmel: „Az Osztrák-Magyar Monarchia román szociáldemokrata mozgalma és a nemzetiségi kérdés.” A tanulmány a fent is említett vonáson túl (hogy ti. elmosódnak a „társadalmi” és a „nemzeti” határai) arra is jó példa, hogy miként kapcsolja össze a román publicisztika (és történelmi kutatás) a múltat a jelen igényeivel. A szerzők két kérdést próbálnak más

megvilágításba helyezni: egyrészt tagadják a referátum szerzőjének állítását, miszerint az elnyomott nemzetiségeknél is fellelhetők bizonyos, az imperializmus kialakulására utaló vonások, másrészt megpróbálják bizonyítani, hogy az erdélyi „román” szociáldemokrácia mennyivel helyesebben foglalt állást a nemzetiségi kérdésben, mint akár az osztrák, akár a magyar szociáldemokrata párt, mivel – a fentiekkel ellentétben – követelte a területi autonómiát is. Hangsúlyozzák e párt kapcsolatait a román szociáldemokrata mozgalommal, valamint közeledését az erdélyi román burzsoáziához. E felfogás természetesen nem engedi meg a vezetőknek, hogy az 1918 utáni helyzetet elemezve bírálóban részesítsék a román szociáldemokráciát, amiért az ettől kezdve nem tartotta szükségesnek, hogy nemzetiségi politikájában a nemzetiségek területi autonómiára vonatkozó jogát is belefoglalja, mint azt logikusnak és szükségesnek tekintették 1918 előtt. Ellenkezőleg, az 1968 utáni helyzetet és a párt szerepét egyértelműen pozitívan értékelik. Végül a nemzet jelentőségét hangsúlyozzák a mai történelmi körülmények között.

Ennyiben tartjuk szükségesnek összefoglalni a román sajtó szerepét a nemzeti múlt ápolásában, még egyszer hangsúlyozva annak aktuális szerepét a román politikában.

Vincze József s. k. nagykövet

[TRADUCERE]

00793

Strict secret!

Redactat în 7 exemplare

Pentru: 1. Tov. Zoltán Komócsin; 2. Tov. István Szirmai; 3. Tov. Pál Ilku;

4. Tov. György Aczél; 5. Tov. Frigyes Puja; 6. Tov. Sándor Jakab;

7. Tov. Sándor Lakos; 8. dosar

Copie după raportul din 10 ianuarie 1968 al Ambasadei din București.

**Subiect: Grijă față de trecutul istoric și caracteristicile
definitorii ale națiunii în presa românească**

„Cercetăm și iubim trecutul patriei noastre, întărim conștiința națională cu tradiții progresiste, prin relațiile constructive cu istoria zbuciumată a poporului nostru, dar scopul este prezentul și viitorul. Caracterul militant al conștiinței patriotice socialiste își găsește exprimarea în posibilitatea și totodată necesitatea de a lega – la nivelul conștiinței – trecutul, prezentul și viitorul, în lumina idealului socialist” – scrie Petru Berar în numărul 51 din 1967 al „Contemporanului”. Această cultivare a istoriei, respectiv conceperea istoriei din perspectiva prezentului, arătând spre viitor, se leagă în mai multe sensuri și privințe de concepă conducerii românești, urmele acesteia pot fi descoperite în cunoscuta argumentare generală a poziției românești, la fel ca și în judecarea multor chestiuni politice concrete de către România.

În fond, se explică trecutul din perspectiva reevaluării sale conform accepțiunii prezente, pe de altă parte astfel explicata istorie se folosește pentru justificarea și sprijinirea politicii urmate în prezent, pe lângă alte argumente. Promovarea orientării românești bazate pe independența națională la vremea aceea se baza și pe o largă justificare istorică, caracter pe care și l-a păstrat și astăzi. Facem trimitere la două evenimente recente: 1) La ședința Marii Adunări Naționale din iulie, unde

secretarul general în primul capitol al raportului său a discutat în detaliu rolul națiunii în condițiile istorice actuale, prezentându-l ca unul dintre cele mai importante roluri în condițiile realității istorice actuale; 2) La Conferința Națională a PCR, unde raportul a făcut referire la faptul că odată cu dezvoltarea economiei naționale „ne plătim datoria sfântă față de înaintașii noștri, față de generația de azi și cea de mâine, față de viitorul patriei noastre, față de comunism”. Și acest raport a subliniat faptul că cooperarea dintre state „pentru un timp îndelungat trebuie să se bazeze pe dezvoltarea independentă a fiecărei economii naționale”. Citatele, pe lângă ilustrarea celor spuse în introducere, mai arată și faptul că conducerea românească prezintă și aplică trăsăturile caracteristice istorice-naționale așa încât ele par să fie o reflectare a ideilor marxiste și a idealurilor socialiste.

Cele de mai sus arată clar relația dintre argumentele înșușite din istorie, reliefaarea unor fenomene ale istoriei naționale, precum și dezvoltarea unei direcții politice în accepțiunea conducerii românești. Această accepțiune se reflectă și în numeroase domenii ale vieții sociale, culturale românești, în educație la fel ca în literatura dramatică. Această apariție în sferile secundare pe de o parte este consecința, pe de altă parte sprijinul accepțiunii românești. Mai ales în cel de-al doilea aspect și presei îi revine un rol important.

În ceea ce privește presa, trebuie subliniat că față de anii trecuți, numărul scrierilor care se preocupă de trecutul istoric a mai scăzut. Aceasta însă nu este o schimbare de direcție, ci mai degrabă o curățire a elementelor exagerate precedente. Nu reprezintă o schimbare nicidecum nici în ce privește cultivarea trecutului în utilizarea actuală, nici în conținutul acestei accepțiuni. Accepțiunea articolelor de această natură care apar acum în număr relativ mai scăzut nu diferă prin nimic față de binecunoscuta poziție fundamentală.

Este caracteristica articolelor din acest domeniu în ultima vreme că – sprijinindu-se pe cercetările istorice și arheologice extensive – se străduiesc evident să folosească argumente științifice solide, utilizate în vederea justificării scopului neschimbat. (De altfel, despre aceste cercetări științifice, A. Joja, vicepreședintele Academiei, în articolul apărut în numărul din 28 decembrie al „României Libere”, scrie următoarele: „S-au desfășurat lucrări ample în domeniul arheologiei și istoriei, dovedite de cele peste 30 volume de culegeri de documente, numeroase monografii arheologice și istoria României prevăzută să apară în șase volume, din care până în prezent au fost publicate patru”). După părerea noastră, tot din această tendință face parte și faptul că în acest an a început să apară o nouă revistă, a cărei sarcină a fost stabilită a fi, pe lângă toate publicațiile românești, dezvoltarea patriotismului prin cultivarea trecutului istoric al țării (numărul 1 din 1967 al „Magazinului Istoric”, *Salut adresat cititorilor*)[1]. Numerele revistei apărute până în prezent denotă faptul că, pe lângă schimbările care au intervenit în calitate, este vorba despre o urmărire la nivel cultural mai ridicat a scopurilor inițiale, nicidecum de renunțarea la ele. Trebuie adăugat însă că această publicistică superioară calitativ nu este lipsită de acele manifestări care nu odată sunt ofensatoare din perspectiva altor țări, cum ar fi țara noastră.

Publicistica – după cum am menționat – se sprijină vizibil mai mult pe rezultatele cercetărilor. Normal, din acelea reliefează ceea ce crede de cuviință din perspectiva formării și informării opiniei publice. Cercul tematic poate fi descris după cum urmează: evidențierea vestigiilor perioadei geto-daco-romane, precum și a legăturilor care există între aceștia și români (cf. articolul lui Berciu apărut în numărul 5 al revistei „Magazin istoric”[2]), aspecte ale perioadei feudale care pe de o parte de-

notă asupra poporului român, pe de altă parte străduințele de unificare, prezența românilor în Transilvania, ideea unității politice, economice și culturale a celor trei principate române (Țara Românească, Moldova, Transilvania) (nr. 1 al M.I.: articolul despre războiul de Independență și Transilvania, respectiv cel despre legăturile dintre arta și istoria celor trei regiuni), sublinierea factorilor care au împiedicat nașterea poporului român (vezi articolul din nr. 7 al „Magazinului istoric” despre Huniazi), mișcările sociale și naționale din secolul al XIX-lea (revoluțiile din 1848, războiul de independență din 1877). Pe lângă cele amintite, subliniem următoarele: pe de o parte, mai nou se evidențiază foarte des faptul că în istoria sa milenară poporul român nu a asuprit pe nimeni niciodată, dar că a fost nevoit să lupte pentru independența sa, pentru ființa sa națională împotriva asupritorilor. (Acest lucru s-a putut constata și cu ocazia sărbătoririi a 90 ani de la războiul de independență. Această idee revine foarte des în forme diferite. Ea se regăsește chiar pe pagina 7 a Almanahului „Scânteii” din 1968, în textul semnat de prof. C.C. Giurescu, *Secolele, conștiința națională și judecarea istoriei*[3]) Pe de altă parte, este și mai semnificativ ceea ce a spus secretarul general Ceaușescu, iar mai apoi și ziarele, în legătură cu sărbătorirea celei de-a 50-a aniversări a luptelor de la Mărășești: Cu toate că primul război mondial a fost un război imperialist, poporul român nu a participat la el cu scopul de a cuceri, ci deoarece puterile Antantei au promis înlăptuirea dorinței seculare, unitatea națională (vezi cuvântarea din 7 august a lui Ceaușescu, precum și comemorările). În ceea ce privește cea mai recentă perioadă, se poate constata că partea românească ignoră într-o anumită măsură aspectele sociale ale istoriei și subliniază mai degrabă elementele naționale. De aici, presa este dirijată spre luări de poziție precum cele menționate în legătură cu comemorarea evenimentelor de la Mărășești. Vedem această concepție într-o anumită măsură și în declarațiile de presă ocazionate de sărbătorirea celei de-a 20-a aniversări a republicii. În acest eveniment presa vede în primul rând un moment semnificativ al dezvoltării statului național. E drept că se scrie și despre schimbările sociale importante cauzate de forma de stat. Însă această idee este mult mai puțin discutată în aceste articole. Imaginea globală este aceea că evenimentul este o încununare a dezvoltării istorice a națiunii române, mai degrabă, decât un nou început. În lumina concepției românești nu este surprinzător faptul că rezultatele celor douăzeci de ani sunt privite exclusiv ca realizări ale țării, nicidecum ca urmare a ajutorului și sprijinului reciproc dintre țările socialiste. Pentru cultivarea trecutului istoric, presa românească dedică spațiu semnificativ personalităților progresiste din perioada burgheză (Iorga, Titulescu[4], P. Andrei[5] etc). Revistele nu o dată publică articole despre Titulescu, reliefând rolul activității sale în vederea realizării securității în Europa, precum și lupta pe care acesta a dus-o pentru normalizarea relațiilor româno-sovietice. („Magazin istoric”, nr. 1; zilele acestea a apărut ediția antologică a articolelor și cuvântărilor lui Titulescu[6]). Pe casa în care a locuit la București s-a inaugurat o placă memorială în 1965). Toate acestea arată că România își însușește acele personalități ale perioadei burgheze care – deși au avut și trăsături negative – prin activitatea lor au contribuit la promovarea prestigiului internațional și personalității internaționale ale României. Acest cult este legat de faptul că cei menționați au trăsături care sunt considerate model pentru urmărirea direcției cunoscute (de exemplu, străduințele de neutralitate, rezolvarea pașnică a conflictelor, promovarea cooperării internaționale etc), independent de conținutul și coloratura politică concretă a acestora.

În final, ținem să menționăm că presa românească conține invariabil manifestări care sunt în opoziție cu ideologia noastră actuală, sau care judecă unele chestiuni

care privesc istoria celor două țări ori parte a acestei istorii în mod semnificativ diferit. Câteva exemple în acest sens sunt declararea Transilvaniei ca pământ românesc străbun, însușirea Huniazilor ca fiind în mod categoric români, prezentarea lui Budai Nagy Antal și a lui Dózsa György ca eroi naționali români. În această accepțiune, Transilvania este un pământ pe care – pe lângă români – au trăit și alte „naționalități” de-a lungul secolelor. Hunyadi este categoric de origine română, dar dezvoltarea de atunci a statului român nu i-a permis să „își afirme capacitatea în țara sa” și de aceea a adus o țară străină în centrul politicii europene a vremii („Magazin istoric”, nr. 7) etc. Toate acestea sunt bine-cunoscute, doar de aceea insistăm asupra lor pentru a ilustra faptul că schimbările mici în ceea ce privește abordarea nu au fostacompaniate de schimbări de conținut. Tot acest lucru îl demonstrează și articolul din numărul din noiembrie-decembrie din 1967 al revistei Institutului de cercetări istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR, în care istoricii N. Goldberger și C. Nuțu prezintă conferința istoricilor ce a avut loc la Linz, care – după cum se știe – a discutat mai ales următoarea chestiune: mișcarea muncitorească și chestiunea minorităților, cu accent special pe monarhia austro-ungară[7]. Referatul asupra acestei probleme a fost prezentat de un cercetător vest-german, dar deoarece autorii români nu sunt de acord cu numeroase concluzii ale acelui material și cu mai multe cuvântări, ei au înaintat un coreferat despre epocă, intitulat: Mișcarea social-democrată română în monarhia austro-ungară și chestiunea minoritară. Studiul, pe lângă trăsătura menționată mai sus (adică delimitarea neclară dintre „social” și „național”), este un bun exemplu și pentru a ilustra felul în care publicistica română (și cercetările istorice) leagă trecutul de nevoile prezentului. Autorii încearcă prezentarea a două probleme dintr-o perspectivă diferită: pe de o parte neagă afirmația autorului referatului conform căreia și naționalitățile asuprite manifestă trăsături care denotă dezvoltarea imperialismului, pe de altă parte încearcă să dovedească poziția mult mai corectă a social-democrației „românești” din Transilvania decât a partidului social-democrat austriac sau chiar ungar, deoarece – în opoziție cu cele de mai sus – a cerut și autonomia teritorială. Subliniază legăturile dintre acest partid și mișcarea social-democrată română, precum și apropierea sa de burghezia română din Transilvania. Această accepțiune bineînțeleasă nu permite conducătorilor ca la o analiză a situației de după 1918 să judece social-democrația românească, din cauză că de acum încolo ea nu a găsit că este necesar să includă în politica lor în domeniul naționalităților și dreptul la autonomie teritorială a naționalităților, așa cum au găsit că este logic și necesar înainte de 1918. Dimpotrivă, ei judecă situația după 1918 și rolul partidului în totalitate pozitiv. În final, subliniază importanța națiunii în condițiile istorice contemporane.

Astfel credem că se poate rezuma rolul presei românești în cultivarea trecutului istoric, subliniind încă o dată rolul său actual în politica românească.

József Vincze, ambasador

(Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh.St.Budapesta, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-1945-68/II, f.311-314)

[1] Revistă de istorie lunară, cu un caracter general, „Magazin istoric” a apărut în aprilie 1967, având ca director pe Dumitru Almaș, iar ca redactor șef pe Constantin Antip. Din 1969 director va fi Cristian Popișteanu, iar redactor șef Nicolae Minei.

[2] Este vorba de Dumitru Berciu (n. 1907), arheolog și istoric al antichității, profesor la Facultatea de istorie din București și decan între 1966-1971.

[3] Constantin C. Giurescu (1901-1977), istoric, profesor la Universitatea din București (1926-1948, 1963-1975), membru al Academiei Române din 1974, autor al unei impresionante sinteze de *Istoria românilor*, în mai multe volume (1935-1942). Între 1950-1955 a fost deținut politic în închisoarea de la Sighetul Marmăției (vezi volumul său de *Amintiri*, ed. Dinu C. Giurescu, București, Edit. All, 2000; de asemenea Șt.S. Gorovei, L. Nastasă, P. Țurlea, „Școala nouă” de istorie. *Mărturii documentare*, I-III, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XXII/1, 1985, p.335-376; XXIII/1, p.1986, p.355-396; XXIV/2, 1987, p.417-454).

[4] Nicolae Titulescu (1882-1941), diplomat și om politic, ministru de Externe între 1927-1928 și 1932-1936, președinte al sesiunii ordinare a Adunării Societății Națiunilor și președinte al Academiei Diplomatice Internaționale din Paris.

[5] Petre Andrei (1891-1940), sociolog și om politic, profesor la Universitatea din Iași (1922-1940), ministru al Educației Naționale între 1938-1940.

[6] În 1967 au apărut două volume: N. Titulescu, *Documente diplomatice*, realizat de un colectiv de redacție compus din G. Macovescu, D.C. Giurescu, Gh. Ploieșteanu, G. Potra și C.I. Turcu (București, Edit. Politică, 996 p.); N. Titulescu, *Discursuri*, cu un studiu introductiv și note de Robert Deutsch (București, Edit. Științifică, 621 p.).

[7] Este vorba de textul lui N. Goldberger, C. Nuțu, *Aspecte ale luptei popoarelor asupra din fostul Imperiu austro-ungar în dezbaterile conferinței de la Linz*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR”, București, XIII, 1967, nr. 6, p.116-129 (conferința a avut loc între 20-24 septembrie 1967).

Készült: 3 példányban.

Kapják: 1. Puja Frigyes elvtárs; 2. Prantner József elvtárs; 3. Aktában. T. 31.

Másolat a bukaresti nagykövetség 1968. január 17-én kelt jelentéséről.

Tárgy: Márton Áron katolikus püspök rehabilitálásáról.

Január 16-án egy fogadáson a nagykövetség első beosztottja beszélgetést folytatott D. Dogaru elvtárral, az Egyházügyi Hivatal főtítkárával. A beszélgetés során Dogaru elvtárs terelte a szót a Márton Áron katolikus püspök helyzetében bekövetkezett változásra, amelyről az alábbiakat mondta:

Márton Áron kezdettől fogva szembe helyezkedett az új rendszerrel, helytelenítette és elítélte annak minden intézkedését. Erre, valamint vatikáni kapcsolataira való tekintettel került sor szabadságának korlátozására. Márton Áron püspök azonban – számításaikkal ellentétben – el tudta érni, hogy a romániai római katolikus egyház irányítását kezében tartsa, és ne csak nehezítse, hanem lehetetlenné is tegye ezen egyháznak az állammal való viszonyát, meggátolja a rendezésre irányuló lépéseket. Miután ilyen problémák a többi egyházzal sohasem léteztek, a római katolikusok kivételével az államnak valamennyivel szemben sikerült érvényesítenie politikáját. Az utóbbi években ezt a kérdést több szempontból vizsgálat alá vették. (Mint az korábbi jelentéseinkből ismeretes, a vizsgálatot az RKP KB mellett működő Nemzetiségi Bizottság végezte.) Kiderült, hogy korábban hivatalos részről erősen lebecsülték e kérdést, ugyanis a római katolikusok ma is mintegy 1.200.000 főt tesznek ki, a bázis tehát túlságosan komolynak bizonyult ahhoz, hogy ne foglalkozzanak vele. A másik szempont az volt, hogy ez a szám nagyrészt magyar, német és más nemzetiségű lakosokból tevődik össze (a katolikus magyar nemzetiségűek száma 700.000), tehát nemzeti-

ségpolitikai szempontok is közrejátszottak a helyzet megjavítását célzó határozatok meghozatalában.

Márton Áronnal egy évvel ezelőtt Dogaru kezdte meg a tárgyalásokat, aki két alkalommal folytatott vele kimerítő eszmecserét. Dogaru ezekből azt a következtetést vont le, hogy az idő Márton Áron felett sem haladt el nyomtalanul, s hogy a rendszer korábbi ellensége sok tekintetben engedni kényszerült elismerni a romániai fejlődés kétségbevonhatatlan tényeit. Fenntartásai természetesen még ma is vannak (pl. a vallásoktatás eltiltásának kérdésében, az egyházi ünnepek – karácsony, húsvét – meg nem tartásában stb.), ezek azonban nem bírnak jelentőséggel, még kevésbé indokolták a korábbi állapotok fenntartásának szükségességét. Tisztában vannak azzal is, hogy Márton Áronra nem csupán a romániai valóság és az állam részéről kezdeményezett közeledés hatott, hanem a Vatikán is, amely – információk szerint – évek óta folytat párbeszédet a püspökkel, igyekeztve őt jobb belátásra bírni. Márton Áron közeledési készségét látva, következő lépésként meghívták őt egyházfői tanácskozássokra és külföldi egyházfők (Athenagoras pátriárka, König bíboros) romániai látogatásának eseményeire. Magatartásának kedvező voltára való tekintettel úgy intézték a dolgot, hogy König látogatása előtt teljes mértékig feloldják a korlátozásokat, és megteremtik a feltételeket annak Márton Áronnal való hivatalos megbeszéléseihez. Márton Áronnal való viszonyunk rendezését – Dogaru szerint – bizonyos mértékig az is befolyásolta, hogy román személyiségek (pl. Maurer, Manescu) olaszországi látogatásai kapcsán felmerült a pápával való esetleges találkozás gondolata (a kérdést egyelőre levették a napirendről, későbbi realizálása azonban nem kizárt).

Dogaru végül a római katolikus egyházfővel való viszony rendezésének visszhangjáról beszélt. Ezt általában kedvezőnek minősítette mind a papság, mind pedig a hívők körében. Várható ugyanakkor a katolikusok aktivizálódása, miután Márton Áron széles körben tervez találkozást híveivel. Igyekeznek ezért vele szoros kapcsolatban maradni (Márton Áron óhajával, ill. feltételével is megegyezően, nem az Egyházügyi Hivatal megyei megbízottja, hanem közvetlenül a főtájtár útján). Nemzetiségpolitikai szempontból is kedvezőnek ítélik meg a hatást, hisz – mondotta Dogaru – a régebbi sérelmek egyikének felszámolásáról van szó.

Vincze József s. k. nagykövet

[TRADUCERE]

Redactat în 3 exemplare. *Strict secret!*

Pentru: 1. tovarășul Frigyes Puja; 2. tovarășul József Prantner; 3. dosar T. 31.

Copie după raportul din 17 ianuarie 1968 al Ambasadei din București

Subject: Reabilitarea episcopului catolic Áron Márton

La o recepție în data de 16 ianuarie, primul funcționar al Ambasadei a purtat o discuție cu tovarășul D. Dogaru, secretarul șef al Oficiului Cultelor. În cursul conversației, tovarășul Dogaru a adus în discuție schimbarea apărută în situația episcopului catolic Áron Márton, despre care a spus următoarele:

De la bun început Áron Márton s-a opus noului sistem, a dezaprobat și condamnat orice măsuri luate de acesta. Din această cauză, precum și din pricina unor legături pe care le avea cu Vaticanul, s-a ajuns la îngrădirea libertății sale. Însă episcopul Áron Márton a reușit să mențină conducerea bisericii romano-catolice din

România și nu doar să îngreuneze, ci să facă chiar imposibilă pe viitor relația dintre această biserică și stat, să împiedice măsurile care se doreau a fi luate în această privință. Deoarece astfel de probleme nu au existat în cazul celorlalte biserici, statul a reușit să își impună politica față de toate bisericile, mai puțin cea romano-catolică. În ultimii ani, această chestiune a fost analizată din mai multe puncte de vedere. (După cum este cunoscut din rapoartele noastre precedente, analiza a fost efectuată de Comitetul pentru Naționalități de pe lângă CC al PCR.) S-a descoperit că importanța acestei chestiuni a fost total subestimată din partea oficialităților, dat fiind că numărul romano-catolicilor se ridică azi la 1.200.000, adică baza s-a dovedit a fi mult prea serioasă pentru a fi ignorată. Celălalt argument era că acest număr este compus în mare parte din populație de naționalitate maghiară, germană și alte naționalități (numărul catolicilor maghiari este de 700.000), deci luarea unor măsuri de remediere a situației a fost determinată și de aspecte de politică a naționalităților.

Discuțiile cu Áron Márton au fost demarate de Dogaru cu un an în urmă, care a avut schimburi de opinie exhaustive cu el în două rânduri. Din acestea, Dogaru a tras concluzia că nici deasupra lui Áron Márton vremea nu a trecut fără să lase urme și că inamicul de pe vremuri al sistemului pare să fi cedat în multe privințe și să recunoască realizările indiscutabile ale dezvoltării României. Bineînțeles că are rețineri chiar și în prezent (de exemplu, în chestiunea interzicerii de a se preda religia, ignorarea sărbătorilor religioase – Crăciunul, Paștele etc), însă acestea nu au semnificație majoră și nu justificau menținerea situației din trecut. Sunt convinși că Áron Márton a fost influențat nu doar de realitățile românești și de apropierea inițiată din partea statului, ci chiar Vaticanul – după informațiile pe care le deținem –, care a purtat discuții cu episcopul, l-a făcut să își schimbe atitudinea. Văzând disponibilitatea de apropiere a lui Áron Márton, într-o etapă următoare l-au invitat la consfătuirea conducătorilor bisericilor și la evenimentele ocazionate de vizita în România a unor conducători bisericești din străinătate (patriarhul Athenagoras, cardinalul König). Ținând cont de atitudinea sa favorabilă, aranjamentele au fost făcute astfel încât înainte de vizita lui König toate îngrădirile să fie îndepărtate și să se creeze condițiile pentru ca acesta să poată purta convorbiri oficiale cu Áron Márton. Rezolvarea relației noastre cu Áron Márton – după părerea lui Dogaru – a fost influențată în anumită măsură și de posibila întâlnire cu Papa a personalităților românești (de exemplu Maurer, Mănescu) în cursul vizitei în Italia. (Între timp această întâlnire nu este actuală, dar nu este exclusă posibilitatea realizării ei în viitor.)

În încheiere, Dogaru mi-a vorbit despre ecourile clarificării situației cu capul bisericii romano-catolice. El a declarat că ecourile sunt favorabile atât în rândul preoților, cât și între credincioși. În același timp este de așteptat o intensificare a activității catolicilor, deoarece Áron Márton plănuiește numeroase întâlniri cu enoriașii. De aceea, ei încearcă să rămână în legătură strânsă cu el (în conformitate cu doleanțele, respectiv condițiile puse de Áron Márton, legătura se va ține nu prin delegatul Oficiului Județean al Cultelor, ci direct cu secretarul general). Acest efect este catalogat drept favorabil și din punct de vedere al politicii în domeniul naționalităților, deoarece – în opinia lui Dogaru – este vorba de îndepărtarea unei ofense mai vechi.

József Vincze, ambasador

(Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh.St.Budapesta, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-1968/II, f.308-309)

[18 martie 1968]

Pățania lui Iosif Kelemen

În luna octombrie 1967, Iosif Kelemen, funcționar la serviciul meteorologic și tehnician meteorologic la aeroportul din Arad, a obținut un pașaport turistic valabil 30 zile, pentru a merge să-și vadă rudele din Ungaria. Acest pașaport a fost obținut foarte greu: a fost respins de 4 ori, iar a 5-a oară nu a obținut pașaportul decât fiindcă era de origine maghiară și insistase pe lângă Ambasada Ungariei din București că dorea să-și vadă rudele. El a plecat deci de la Arad la Budapesta cu trenul, la 3 octombrie.

În timpul șederii la Budapesta, el a aflat că putea obține o viză de la Ambasada Austriei pentru a merge la Viena, unde avea o cunoștință. S-a dus la Ambasada Austriei, unde a obținut viza și a luat un bilet dus-întors Budapesta-Viena. Pașaportul său era în regulă și valabil pentru toate țările. Dar la frontieră a fost dat jos din tren, iar autoritățile maghiare l-au predat Consulatului român sub motivul că a vrut să treacă granița.

Legat la mâini și sub escortă, Iosif Kelemen a fost dus la Timișoara, unde a fost luat în primire de Securitatea română, ce a început să-l interogheze. El a declarat că dorise să vadă o cunoștință de la Viena pe care o cunoscuse la mare, în țară, și cu care era în corespondență. A fost ținut arestat timp de 18 zile, cercetat și bătut, primind o mâncare foarte proastă. După aceea a fost eliberat și s-a înapoiat la serviciu.

Când s-a prezentat la serviciu nimeni nu l-a recunoscut. Toți voiau să știe ce a pățit și până la urmă a povestit cele întâmplate în mod foarte discret. Era bucuros că i s-a dat drumul și că este din nou la serviciu; după cum spunea el: „ce a fost, a trecut!” Dar 15 zile mai târziu au reînceput cercetările. A venit la aeroport un maior de securitate, întovărășit de un căpitan numit Ardeleanu, ce au luat de la colegii lui Kelemen declarații privind tot ceea ce știau despre dânsul: cum se poartă la serviciu, cu cine are relații mai bune, dacă are legături în străinătate, în ce țară etc.

După aceea, Kelemen a fost chemat din nou la Securitate și ținut 5 zile. În acest interval organizația de partid de la aeroport l-a eliminat din partid, luându-i carnetul roșu. După aceste 5 zile s-a întors la lucru, dar a spus colegilor că nu mai are nici o speranță și că va intra în pușcărie. I s-au întocmit acte de trimitere în judecată pentru tentativă frauduloasă de trecere a frontierei, urmând să se prezinte în ziua de 20 decembrie, la orele 8, la Tribunal. În același timp, el a fost scos din serviciu. Cum sursa a părăsit între timp țara, ea nu mai știe nimic de soarta lui Iosif Kelemen.

(Open Society Archives, Budapest, Box 268-Romania, Item No. 406/68)

73/3/1968.

Szigorúan titkos!

Készült: 6 példányban.

Kapják: 1. Ilku Pál et.; 2. Aczél György et.; 3. Óvári Miklós et.
4. Puja Frigyes et.; 5. Rosta Endre et.; 6. aktában.

Másolat a bukaresti nagykövetség 1968. május 13-án kelt jelentéséről

Tárgy: A romániai magyar irodalmi életéről.

A romániai magyar irodalmi élet az utóbbi évek tapasztalatai szerint megélénkült, sokoldalúbbá vált, ami nemcsak a nagyobb számú könyvkiadásban, hanem a sokrétűbb irodalmi tevékenységben is megnyilvánult. A különböző irodalmi sorozatok („Romániai Magyar Írók”, „Forrás”, „Horizont”, „Argus”, „Napsugár” stb.) keretében mind több könyv kerül kiadásra. A múlt évben megjelent a „Korunk” költői, előkészületben van a „Korunk” prózaírói antológia, majd ezt a kritikai és publicisztikai antológia kiadása követi. Megtörtént a „Helikon” antológiája kiadásának előkészülete, melynek megjelentetésére 1968-ban kerül sor. Ugyancsak tervbe vették a romániai avantgárd írók sorozata és a közeljövőben a Téka sorozat megindítását. Az utóbbi keretében a mai írók műveit, világirodalmi rövid munkákat, romániai magyar művelődési dokumentumokat kívánunk megjelentetni. Folyik a monográfiák anyaggyűjtése, és sürgetik a romániai magyar irodalom történetének megírását. Asztalos Istvánról Izsák József készített a közelmúltban elismerést kiváltó monográfiát. A „Babeş-Bolyai” Tudományegyetem 10 hallgatója irodalmi próbalexikont készített 8 romániai magyar íróról. Dolgoznak a romániai magyar irodalom teljes bibliográfiáján, és kb. 5 év múlva tervezik megírni a romániai magyar irodalom történetét. Az „Igaz Szó” ez év januári száma a romániai magyar irodalom előzményeiről közöl terjedelmes cikket. Fokozott hangsúlyt kap a két világháború közötti irodalmi hagyatéék feldolgozása, a „Korunk” és a „Helikon” köre csoportosult írók műveinek ki-, illetve újrakiadása. Mint ismeretes, ez a folyamat néhány évvel ezelőtt indult meg oly módon, hogy a szóban forgó időszakban élt és alkotott, a felszabadulás után pedig elhallgatott írók műveiket kezdték újra kiadni. (Markovits Radion, Kuncz Aladár, Dsida Jenő stb.) E folyamat közepette – amely egyébként párhuzamos a két világháború közötti román irodalom újraértékelésével – ma már olyan kérdések is felvetődnek, mint pl. Makkai Sándor, Nyíró József, gróf Bánffy Miklós egyes művei helyes értékelésének szükségessége, egyidejűleg el nem hallgatva az írók politikai, erkölcsi gyengéit. Amint az egész folyamat elindításában és pl. a helikonisták újrakiadása megkezdésében vezető szerepet játszott, úgy az utóbbi említett írók és műveik elvi alapon történő újraértékelését is Balogh Edgár vetette fel a közelmúltban. (Tanulságos e vonatkozásban a „Korunk” 1967.12. számában megjelent „Irodalmi kísérlet hármasszabállyal” című írása.)

1967 májusától kezdődően az „Ifjúmunkás” című lap havonta négyoldalas terjedelemben Irodalom – Művészet cím alatt fórumot biztosít kezdő költőknek, novellistáknak, íróknak műveik megjelentetéséhez. Az eddigi tapasztalat arra enged következtetni, hogy ez a romániai magyar irodalom érdekes orgánumává kezd válni.

A magyar nyelvű könyvkiadásra vonatkozó információink szerint 1967-ben 222 könyv kiadását tervezték 1870 kiadói ívben és 1.221.000 példányszámban, 1968-ra

235 könyv kiadását 2.141 kiadói évben és 1.780.000 példányszámban tervezik kiadni. Jellemző a fejlődésre, hogy a bukaresti Szépirodalmi Könyvkiadó, mely igen jelentős hányadát adja ki a magyar nyelvű könyveknek, 1966-ban 52 könyv 745 kiadói évben, 1968-ban pedig 120 könyv 1.450 kiadói évben való kiadását tervezte. (1967-ben az előirányzatot nem sikerült teljesíteni, főképpen a regényirodalom terén való lemaradás miatt.) 1969-ben a kiadó 2.000 ívterjedelemben tervez magyar nyelvű könyveket megjelentetni. A „Horizont” sorozatban 1966-ban 8 kötet jelent meg, átlag 8.000-res példányszámban 1968-ra 24 kötet kiadását irányozták elő 20.000 átlagpéldányszámban. A „Forrás” sorozat 4 mű kiadásával kezdődött, és 1968-ban eléri a 10-et. A mennyiségi növekedés mellett figyelemre méltó, hogy a jövőben a Szépirodalmi Könyvkiadó profilja kiszélesedik, gazdagabb változatban jelentet meg műveket. Így a dráma és szépirodalom, a művészeti, a tudományos, a nyelvészeti szakirodalmi területről egyaránt. Csak megjegyezni kívánom, hogy a drámai irodalmi sorozatban eddig mindössze 3 kötet jelent meg (ebből egy, Deák Tamás: „Testvérek” a romániai magyar drámai irodalom terméke).

A romániai írók, költők stb. alkotásainak fokozottabb mérvű publikálása tapasztalható mind a könyvkiadóknál, mind a különböző sajtótermékekben. Az elmúlt évben 24 mai romániai magyar prózaíró és 16 költő jelentkezett önálló kötettel. A múlt évben sikert aratott könyvek között Szeley János, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár verseskötetét, Szabó Gyula, Kovács István novelláskötetét kell megemlíteni. Figyelmet érdemel a „Vitorlaének” címen megjelent fiatal költők antológiája is. Úgy véljük, hogy a már felnőtt ún. Forrás nemzedék után jelentkező új fiatal költő nemzedék „elindulásának” is tekinthetjük a „Vitorlaének”-et.

Az elmúlt év egyik nagy eseménye volt a Szabédi László válogatott műveit tartalmazó kötet megjelenése. (Szabédi, mint ismeretes, 1958-ban a „Bolyai” egyetem tanára volt, és az egyetemek egyesítésekor öngyilkos lett.) Halála óta műveit most adták ki először. A romániai magyar értelmiségi körökben ezt a kötetet régóta várt tiszteltetésnek tekintik az erdélyi irodalom egyik legtehetségesebb írója-költője előtt.

A romániai magyar irodalmi életben jelentős szerepe van a magyar nyelvű sajtónak. Az „Igaz Szó”, „Korunk” folyóiratokon kívül az „Utunk” című irodalmi hetilapokon kívül – amelyek az erdélyi irodalmi élet szerves részei, említést kell tennünk az egyéb magyar nyelvű napi- és hetilapokról, melyek a jelek szerint az eddiginél tudatosabban és rendszeresebben foglalkoznak irodalommal, művészettel. Ki kell emelni e tekintetben az 1967 májusától az „Ifjúmunkás” c. lapban havonta négyoldalas terjedelemben „Irodalom-Művészet” cím alatt főképp kezdő költőnek, novellistáknak, íróknak biztosított megjelenési lehetőséget, valamint az „Előre” új heti irodalmi mellékletét. Az irodalommal való foglalkozás intenzitását az utóbbi időben tapasztalni lehet megyei lapoknál is, beleértve a két új magyar nyelvű napilapot is („Hargita”, „Megyei Tükör”). Domokos Gézától, az MMÁB magyar kulturális kérdésekben tanácsadói tisztet betöltő tagjától tudjuk, hogy a megyei lapok kulturális rovatainak színesebbé, bátrabbá tétele – beleértve a mai romániai költők és írók alkotásainak fokozottabb mértékű publikálását is – tudatos törekvés eredménye.

Úgy tűnik, hogy a romániai magyar irodalmi élettel, annak gyorsuló fejlődésével nem tart lépést az irodalmi kritika. Gyakoribb a szokványos könyvismertetés, recenzió, de ritkább az átfogóbb részletekbe menő tanulmányok megjelentetése.

Meg kívánom említeni, hogy az itteni irodalmi körök szerint a magyarországi irodalmi kritika sem foglalkozik kívánt mértékben a romániai magyar irodalmi élettel. Pedig ez, mint mondják, jelentős segítséget nyújtaná részükre.

Nem kielégítő a romániai magyar könyvnek itteni népszerűsítése, kevés az író-olvasó találkozó, a könyvnapok előkészítése sem megfelelő.

A fentiekben mindössze néhány olyan kérdést, jelenséget említettünk, melyek érzékeltetnek valamit a több tekintetben is fellendülés jelét mutató romániai magyar irodalmi élet helyzetéről. Igen hasznos volna a romániai magyar irodalommal való hazai gyakoribb és mélyrehatóbb foglalkozás. Ez nagy segítséget jelentene az itteni magyar irodalmi élet fellendítésében, a hazai és az itteni irodalmi kapcsolatok szervezesebbé tételében, amely egyben a romániai magyar irodalom otthoni olvasótáborral való jobb megismertetését is szolgálná.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a romániai magyar irodalom, könyvkiadás fejlődése összefüggésben van egyrészt az itteni általános irodalompolitikával (a két világháború közötti irodalom újraértékelése, a modernebb irányzatok megjelenése stb.), másrészt a nemzetiségi politikában tapasztalható változással.

Vincze József s. k. nagykövet

[TRADUCERE]

73/3/1968.

Strict secret!

Redactat în 6 exemplare.

Pentru: 1. tov. Pál Ilku; 2. tov. György Aczél; 3. tov. Miklós Óvári;
4. tov. Frigyes Puja; 5. tov. Endre Rosta; 6. acte.

Copie după raportul din 13 mai 1968 al Ambasadei din București

Subiect: Despre viața literară maghiară din România

Viața literară maghiară din România s-a înviorat, după experiența ultimilor ani, a devenit mai complexă, ceea ce se manifestă nu doar în numărul mai mare de publicații, ci și în activitățile literare mai diversificate. În cadrul diferitelor colecții literare („Romániai Magyar Írók”, „Forrás”, „Horizont”, „Argus”, „Napsugár” etc) se publică din ce în ce mai multe cărți. Anul trecut a apărut antologia de poezie a „Korunk”-ului și se află în pregătire antologia de proză „Korunk”, urmată de antologiile de critică și publicistică. S-a demarat pregătirea antologiei „Helikon”, care va apărea în 1968. Se planifică demararea seriei de publicații a scriitorilor avangardiști din România, precum și seria Téka, ce urmează să apară în viitorul apropiat. În aceasta din urmă se prefigurează publicarea operelor scriitorilor contemporani, a operelor scurte din literatura universală, precum și a unor documente de cultură maghiară din România. Se află în curs de colectare materialele monografice și se grăbește publicarea unei istorii a literaturii maghiare din România. Recent, József Izsák a pregătit o monografie despre István Asztalos, care s-a bucurat de recunoaștere[1]. Zece studenți de la Universitatea „Babeș-Bolyai” au pregătit un lexicon de probă despre 8 scriitori din România. Se află în curs de pregătire bibliografia completă a literaturii maghiare din România și în circa 5 ani se preconizează scrierea istoriei literaturii maghiare din România. În numărul din ianuarie a.c. al lui „Igaz Szó” s-a publicat un articol despre preliminariile literaturii maghiare din România. Se pune accent deosebit pe prelucrarea moștenirii literare interbelice, pe publicarea, respectiv republicarea operelor scriitorilor grupați în

jurul revistelor „Korunk” și „Helikon”. După cum se știe, acest proces a fost demarat cu câțiva ani în urmă, în sensul că s-a început republicarea operelor celor care au trăit și au creat în timpul perioadei respective, iar după eliberare au tăcut. (Radion Markovits[2], Aladár Kuncz, Jenő Dsida etc). În miezul acestui proces – care este de fapt paralel cu reevaluarea literaturii române dintre cele două războaie mondiale – se pune azi problema necesității evaluării corecte a unor opere cum ar fi, de exemplu, ale lui Sándor Makkai[3], József Nyirő[4], ale contelui Miklós Bánffy[5], neevitând, în același timp, și menționarea aspectelor politice și morale slabe ale acestora. După cum a jucat un rol de conducere în reluarea întregului proces și a publicării operelor Helikon-iștilor, Balogh Edgár a fost cel care, recent, a ridicat și problema reevaluării pe baze principiale a scriitorilor menționați mai sus și a operelor acestora. (În acest sens, este relevantă scrierea publicată în numărul 12 din 1967 al „Korunk”, intitulată *Experiment literar cu regula de trei simplă.*)

Din mai 1967, lunar, în limitele spațiului de patru pagini, revista „Ifjúmunkás” pune la dispoziție un forum intitulat „Művészet” [Cultura] pentru publicarea unor poeți, nuvelisti, scriitori începători. Experiența de până acum ne permite să tragem concluzia că acesta va deveni un organ interesat de promovarea literaturii maghiare din România.

După informațiile pe care le deținem referitor la editarea de cărți în limba maghiară, pentru anul 1967 s-a prevăzut publicarea a 222 de cărți în 1870 coli de tipar și în 1.221.000 exemplare, pentru 1968 – 235 cărți în 2141 coli de tipar, în 1.780.000 exemplare. Această dezvoltare se caracterizează prin faptul că Editura pentru literatură din București, care publică un procent semnificativ al cărților în limba maghiară, și-a propus să publice 52 de cărți în 745 coli de tipar în 1966, iar în 1968 – 120 de cărți în 1450 coli de tipar. (În 1967 nu s-a reușit realizarea planului, mai ales din cauza rămănerilor în urmă în domeniul romanelor.) În 1969, editura își planifică să publice cărți în limba maghiară în 2000 coli de tipar. În colecția „Horizont” au apărut 8 volume în 1966, într-un tiraj mediu de 8000 de exemplare. Seria „Forrás” a debutat cu publicarea a patru opere, iar în 1968 își propune să ajungă la 10 volume. Pe lângă creșterea cantitativă, este demn de remarcat că în viitor profilul Editurii pentru literatură se va lărgi, urmând să publice opere într-o gamă mai variată. Am menționa aici drame și beletristică, opere din domeniul cultural, științific și lingvistic deopotrivă. Doresc să menționez doar că în seria dramaturgie au apărut până în prezent doar trei volume (dintre acestea, unul este Testvérek” [„Frații”] de Tamás Deák, produs al dramaturgiei maghiare din România).

Publicarea mai intensă a operelor scriitorilor și poezilor maghiari din România se poate constata atât la edituri, cât și în diferitele produse de presă. În ultimul an, au publicat volume individuale 24 de prozatori și 16 poeți maghiari din România. Printre cărțile de succes de anul trecut menționăm volumele de poezii ale lui János Székely, Géza Páskándi, Aladár Lászlóffy[6], volumele de nuvele semnate de Gyula Szabó[7], István Kovács. Merită atenție antologia de poezii semnate de poeți tineri, intitulată „Vitorlaének” [„Cântec de marinari”]. Credem că după generația „Forrás”, volumul „Vitorlaének” poate fi considerat „demarajul” noii generații de poeți.

Evenimentul major al anului trecut a fost apariția volumului de opere alese ale lui László Szabédi. (După cum se știe, Szabédi a fost profesor la Universitatea „Bolyai” în 1958 și la unificarea universităților s-a sinucis.) După moartea sa, operele lui sunt publicate pentru prima oară. În cercul intelectualilor maghiari din România acest volum este privit ca un omagiu de mult așteptat oferit celui mai talentat scriitor și poet al literaturii transilvane.

Presa în limba maghiară are un rol semnificativ în viața literară maghiară din România. Pe lângă revistele „Igaz Szó”, „Korunk” și revista literară săptămânală „Utunk”, care sunt părți organice ale vieții literare transilvane, trebuie să menționăm și celelalte cotidiene și săptămânale în limba maghiară, care – după cum se pare – se preocupă de literatură și cultură mai conștient și mai regulat decât o făceau până acum. În această privință trebuie remarcat faptul că din mai 1967 în revista „Ifjúmunkás”, lunar pe întinderea a patru pagini, sub titlul Literatură-Cultură, se asigură spațiu mai ales poezilor, nuvelistilor și scriitorilor începători, la fel ca în suplimentul literar săptămânal al ziarului „Előre”. Intensitatea crescută a preocupării față de literatură se remarcă și în cazul unor ziare județene, inclusiv cele două cotidiene noi în limba maghiară, „Hargita” și „Megyei Tükör”. (Am aflat de la Géza Domokos, membru al MMÁB, care deține funcția de consilier cultural, că aspectul mai colorat, mai îndrăzneț al secțiunilor de cultură în ziarele județene – inclusiv prin publicarea mai frecventă a operelor unor poeți și scriitori contemporani din România – este rezultatul unor străduințe conștiente).

Se pare însă că critica literară nu poate ține pasul cu dezvoltarea rapidă a vieții literare maghiare din România. Apariția unor recenzii este un fenomen frecvent, însă studiile mai detaliate și de anvergură sunt apariții rare.

Doresc să menționez că după părerea cercurilor literare de aici nici critica literară din Ungaria nu se preocupă suficient de viața literară maghiară din România. Deși, se spune, acest lucru ar fi de mare ajutor.

Popularizarea cărților în limba maghiară publicate în România nu este nici ea suficientă, sunt prea puțin numeroase întâlnirile dintre scriitori și cititori, pregătirea zilelor cărții este insuficientă.

În cele de mai sus am menționat doar câteva chestiuni și fenomene care denotă învierea vieții literare maghiare din România în mai multe privințe. Ar fi foarte util dacă în Ungaria ar exista preocupări mai dese și mai profunde față de literatura maghiară din România. Acest lucru ar fi de mare folos înviării vieții literare maghiare de aici, îmbogățirii organice a relațiilor literare dintre Ungaria și România, care ar servi totodată și la o mai bună cunoaștere a literaturii maghiare din România de către cititori din Ungaria.

În rezumat, constatăm că dezvoltarea literaturii maghiare din România și a publicării de cărți este legată, pe de o parte, de politica literară generală de aici (reevaluarea literaturii interbelice, apariția unor curente literare mai moderne etc), pe de altă parte de schimbările percepute în domeniul politicii față de naționalități.

József Vincze, ambasador

(*Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh.St.Budapesta, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-1968/II, f.297-299*)

[1] József Izsák (n. 1921), critic și istoric literar, conferențiar la Institutul Pedagogic din Târgu Mureș. În afara monografiei menționate, despre *Asztalos István* (1967), a mai publicat o alta, despre *Tanási Áron* (1969); de asemenea, a redactat împreună cu Béla Markó manualul *Magyar irodalom* [Literatura maghiară], pentru clasa a XII-a, ce a cunoscut mai multe ediții (1981-1984).

[2] Radion Markovits (1888-1948), absolvent al facultății de drept din Budapesta, gazetar și avocat. Din creația sa, semnificativ este romanul în două volume *Szibériai garnizon* [Garnizoana din Siberia] (1927), în care evocă din experiența sa din URSS, unde a căzut prizonier în vremea primului război mondial și a rămas acolo o vreme, ajungând până la funcția

de comisar politic al unei brigăzi din Armata Roșie. În 1978 a fost publicat un volum de articole ale lui Markovits, intitulat *Páholyból* [Din lojă].

[3] Sándor Makkai (1890-1951), episcop al Bisericii Reformate din Ardeal și senator în Parlamentul României între cele două războaie mondiale. Din 1936 s-a stabilit la Debrecen, unde a fost profesor universitar. Este autorul unei cantități impresionante de volume, ce acoperă mai multe genuri: poezie, roman, povestiri ș.a.

[4] József Nyirő (n. 1889), scriitor, cu studii teologice la Alba Iulia și Viena, redactor la „Keleti Újság”. Este autorul a trei romane (din care *Isten igájában* – În jugul Domnului – a fost tradus și în românește de Elie Dăianu) și a mai multor traduceri din engleză, germană, franceză, italiană și poloneză.

[5] Miklós Bánffy (1873-1950), scriitor și om politic, prefect al județului Cluj (1906-1910), director al Teatrului Național din Budapesta și ministru de Externe al Ungariei (1921-1922). În 1926 se reîntoarce în Ardeal, devenind redactorul șef al periodicului „Erdélyi Helikon”. În 1939-1940 a fost președintele „Erdélyi Magyar Népközösség”. Datorită atitudinii antigermane, în 1944 castelul de la Bonțida – proprietatea sa – a fost incendiat de nemții aflați în retragere. În aprilie 1946 a fost pentru ultima oară la Bonțida și a putut astfel vedea edificiul distrus. Cu ocazia reformei agrare, domeniul Bánffy a fost împărțit localnicilor, iar în septembrie 1947 a fost deposedat și de instalațiile de morărit. În clădirea castelului s-au mutat mai multe familii de țigani, care au distrus partea lemnoasă pentru încălzit. Din 1999 au început ample și costisitoare lucrări de restaurare, cu bani alocați de guvernele română și maghiară.

[6] János Székely (n. 1929), din 1956 redactor la „Igaz Szó” din Târgu Mureș; aici se face referință la volumul său de poeme *Gyermekkorom ösvényei* [Cărățile copilăriei mele], apărut în 1967. Géza Páskándi (1933-1995), poet, prozator și dramaturg, stabilit din 1974 la Budapesta; aici este vorba de volumul său de poezii și povești pentru copii, *Tündérek szakácskönyve* [Cartea de bucate a zânelor], apărut în 1966. Aladár Lászlóffy (n. 1937), redactor la Editura pentru Literatură (filiala Cluj), la „Napsugár”, „Utunk” și Editura Dacia, autor al mai multor volume de versuri, nuvele și o monografie; aici este vorba de *Képes könyv a vonalokról* [Carte ilustrată despre linii], apărută în 1967.

[7] Este vorba de volumul lui Gyula Szabó, *Szerelemünk havában* [În luna dragostei noastre] (1967).

Kapják: a Politikai Bizottság tagjai,
Gyenes András és Sándor József elvtársak.

Szigorúan titkos!

Másolat a bukaresti nagykövetség 1968. július 3-án kelt jelentéséről.

Tárgy: Az RKP vezetőinek a romániai magyar értelmiség képviselőivel tartott találkozójáról

Mellékelten küldöm Takács Lajos elvtárral, az Államtanács tagjával az RKP vezetőinek a romániai magyar értelmiség képviselőivel tartott találkozójáról folytatott beszélgetésről készített feljegyzést. Jelenleg ez az egyetlen megbízható forrásból származó információnk a június 27-i értekezletről.

A Takács elvtárs által közöltekből is megállapítható, hogy a román pártvezetést foglalkoztatja az utóbbi időben nálunk felvetett „közös felelősség” kérdése. Nem kétséges, hogy álláspontjuk – legalábbis jelenleg és feltehetően még sokáig – egyértelműen elutasító. Az sem kizárt, hogy Írószövetségünk akciójában az irredentizmus csíráit vélik felfedezni. Román illetékesek valamilyen formában mindenképpen válszolni kívánnak, illetve álláspontjukat a nyilvánosság előtt akarják ismertetni. De a kérdés túlságosan kényesnek tűnik saját közvéleményünk miatt is. Ezért jó megoldásnak látszott számukra, hogy a romániai magyar értelmiség maga határolja el magát a budapesti kezdeményezéstől. A konferencia hangulata azonban ezt nem tette

lehetővé, dacára annak, hogy számos itteni magyar értelmiségi sem látja szívesen a közös felelősségről szóló tézisünket. Egyelőre nem tudunk határozott véleményt mondani arról, hogy mi okozta a konferencia zátonyra futását, de azt valószínűnek tartjuk, hogy a kérdés ezzel még nem került le a napirendről.

A román vezetés törekedni fog a csorba kijavítására, és mindent el fog követni, hogy megjavítsa kapcsolatát a magyar értelmiség legszámottevőbb képviselőivel. Mert a konferencia arra mindenképpen jó volt, hogy éreztesse, nincs minden rendben a nemzetiségek körében, és a helyzet megváltoztatásához az eddiginél hatásosabb intézkedésekre van szükség. Ugyanakkor azonban várható az is, hogy a „közös felelősség” kérdésében a román álláspont az eddiginél is merevebb és elutasító lesz. A konferencia tapasztalatai nem csökkenteni, hanem inkább növelni fogják idegenkedésüket attól, amit belső ügyeikbe való beavatkozásnak ítélnék. Elképzelhető az is, hogy a jövőben jobban ellenőrizni fogják az erdélyi magyar kultúra képviselőinek külföldi kapcsolatait.

Úgy vélem, bizonyos mértékig válasznak kell tekinteni azt is, amit Ceaușescu a június 29-i népgyűlésen tartott beszédében mondott: „A történelem bizonyította, hogy a román, magyar, német és más nemzetiségű dolgozók csakis úgy virágoztathatják fel közös hazájukat, csakis úgy valósíthatják meg álmaikat és alapvető törekvéseiket, ha igaz testvérekként együtt élnek, együtt harcolnak, együtt dolgoznak. A közös munka, a közös alkotás fennáll a gazdasági és társadalmi építésben, a tudományos, a kulturális munkásság és a szellemi élet terén egyaránt. Az együtt élő nemzetiségek műalkotásai anyanyelvükön születnek, sajátos hagyományok és vonások jegyeit viselik magukon, de közös hazánk társadalmi realitásaiból szocialista társadalmunk életéből ihletődnek, és a szocialista Románia szellemi kincseinek tárházát gazdagítják, teszik sokrétűbbé. Az összes romániai alkotó; a román, a magyar, a német és a más nemzetiségű alkotók kulturális, művészeti tevékenységének irányítását maguk az alkotók kell, hogy intézzék, hazánk vezetője – a Román Kommunista Párt –, az egész román társadalom vezetője kell, hogy intézze.”

Úgy gondolom, nagyon alaposan és sokoldalúan kell megvizsgálni a történeteket és az elhangzottak figyelembevételével kialakítani teendőinket.

Mellékelten csatolom az itteni bolgár nagykövettel, Bogdanov elvtárral július 2-án folytatott beszélgetésemnek e témakörhöz kapcsolódó részéről szóló feljegyzést is. Ebből világosan kiténik, hogy álláspontjuk lényegében azonos a románokéval.

Vincze József s. k. nagykövet

[ANEXA 1]

Szigorúan titkos!

Tárgy: Beszélgetés Takács Lajossal, az Államtanács és a KB tagjával a magyar nemzetiség képviselőivel folytatott tanácskozásról.

A Művelődésügyi Minisztérium meghívójának átadása céljából Németh elvtárs június 29-én felkereste Takács Lajos professzort, az Államtanács és a KB tagját.

A professzor tájékoztatást adott az RKP vezetőinek a romániai magyar nemzetiség képviselőivel június 27-én lezajlott tanácskozásáról. (A tanácskozáson ő maga is részt vett, és fel is szólalt.)

A találkozón az ország minden részéből való nagyszámú magyar nemzetiségű tudós, író, újságíró, tanár, kulturális személyiség vett részt. A tanácskozás összehívása úgy történt, hogy arról korábban a meghívottak nem tudtak, magát a meghívót egy-két nappal június 27. előtt juttatták el hozzájuk, és az RKP KB székházában reggeltől estig tartott. Az RKP vezetői közül részt vettek: N. Ceaușescu, I.Gh. Maurer, P. Niculescu-Mizil, Fazekas János, L. Răutu, Gere Mihály és Dumitru Popescu.

A tanácskozáson részt vevő magyar személyiségek, az RKP vezetői számára is váratlanul, elsősorban két kérdést vetettek fel élesen és szenvedélyesen: 1) a romániai nemzetiségek helyzetét, jogait szabályozó nemzetiségi státútum elfogadása; 2) a szakmai oktatás (szaklíceumok és iparitanuló-képzés) megszervezése magyar nyelven is.

A nemzetiségi státútumot követelte felszólalásában többek között Sütő András író, Gálfalvi Zsolt író, színházigazgató (a marosvásárhelyi állami színház magyar tagozatának igazgatója). A felszólalók elképzelése szerint a nemzetiségi státútumnak részletesen szabályoznia kellene a romániai nemzetiségek nyelvhasználatának jogát, a párt- és állami apparátusban, valamint a társadalmi szervezetekben való részvételük, illetve képviseltetésük feltételeit stb. A nemzetiségi státútum szükségességét indokoló érvek – mondotta Takács elvtárs –, sajnos, eléggé gyengék voltak. Gálfalvi Zsolt például érvként azt említette, hogy a státútum lehetővé tenné azt, hogy a romániai magyar színházak igazgatói találkozhassanak időről időre közös művészi, műsorpolitikai és más gondjaik megbeszélése, tapasztalataik kicserélése céljából. A hozzászólók között volt olyan is, például Sütő András, aki azzal is érvelt, hogy nemzetiségi státútum léte esetén könnyű és egyszerű volna elhárítani a Magyar Írók Szövetségének a Magyarországgal szomszédos országok magyar irodalma tekintetében legújabbban hangsúlyozott „közös felelősség”-re irányuló igényét is.

A szakmai oktatás magyar nyelven történő megszervezésének követelői szintén gyenge, könnyen elvethető érveket hoztak fel igazuk alátámasztására. Nagy István író például többek között azt mondotta, hogy egy gépkocsivezetőnek vezetnie kell tudnia, és nem a román nyelvet ismernie.

A tanácskozáson a nemzetiségi státútum és a szakmai oktatás kérdésein kívül a felszólalók sok olyan sérelemnek is hangot adtak, amelyek a romániai magyarságot az elmúlt 10-15 év alatt érték, illetve ma is érik. Felemlítették, hogy 1957-1958-ban számos erdélyi magyar értelmiségi ellen indítottak „nacionalista jellegű” államellenes bűncselekmények miatt büntetőeljárást. Ilyen volt például a csíkszeredai ún. tanítóper is. Elmondották többen, hogy könyvek, tanulmányok, cikkek nem jelenhettek meg éveken át azért, mert a cenzúra véleménye szerint „eszmei tartalmuk” nem felelt meg a követelményeknek. Legutóbb, ez év tavaszán, pl. Demeter János cikke nem jelenhetett meg a „Korunk”-ban. A cikkíró a nemzetiségek nyelvhasználatának jogával foglalkozott, és többek között felemlítette a finnországi és a svédországi idevágó megoldásokat, tapasztalatokat. A cenzúra mai napig elzárkózott a cikk közlése elől.

Ceaușescu a tanácskozáson elmondott záróbeszédében mindezekre a javaslatokra, véleményekre, kritikákra eléggé élesen, érvelésében pedig a vártnál alacsonyabb színvonalon válaszolt. A nemzetiségi státútummal kapcsolatban azt mondotta, magyarazzák meg neki, hogy tulajdonképpen miért volna rá szükség. Elutasító álláspontját valamelyest enyhítette azzal, hogy azt mondotta, még gondolkodni kell a kérdés felett.

A szakmai oktatás magyar nyelven való megszervezését mindenestől elvetette.

Mindez természetesen a tanácskozás magyar résztvevőiben elkedvetlenedést, elkeseredést váltott ki.

A tanácskozás összehívásával kapcsolatban, mint kiderült – mondott a Takács elvtárs –, a szervezőknek olyan terveik voltak, hogy arról a „Scânteia”-ban nagy cikk, esetleg nyilatkozat jelent volna meg, amelynek többek között célja lett volna az is, hogy a romániai magyarság mintegy állást foglal a tekintetben is, hogy nincs szüksége a Magyar Írók Szövetsége által a Magyarországgal szomszédos szocialista országok magyar irodalma iránt érzett „közös felelősség tudatára”. Ez bizonyos vitát vagy nemtetszést váltott volna ki ugyan a határon túlról – azaz Magyarországon –, belpolitikai hatása azonban kedvező lehetett volna. A tanácskozás lefolyása azonban ezt nem tette lehetővé, és ily módon június 2-án a „Scânteia”-ban csupán az ismert rövid közlemény jelent meg.

A tanácskozáson felvetett kérdésekről Takács elvtárs a saját véleményeként a következőket fogalmazta meg:

A két fő kérdéshez kapcsolódó felszólalásoknak nem csupán az érvelése volt gyenge, hanem színvonalukat általában a kisszerűség, provincializmus jellemezte. Mindez lehetővé tette, hogy Ceaușescu főtitkár záróbeszédében mindkét kérdéssel kapcsolatban lényegében elutasító álláspontra helyezkedjék. Takács elvtárs megítélése szerint ma nemcsak a tanácskozáson, hanem más fórumokon is azokat a kérdéseket kell exponálni és megoldani, amelyek a romániai magyarság tömegeit foglalkoztatják, illetve közérzetét ma megrontják. Ilyen kérdések: a nyelvhasználat jogának biztosítása; az iskolák és az utcák magyar nevének visszaadása; a feliratok (helységnevek, intézmények neve stb.) kétnyelvűségének megvalósítása stb. Az elmúlt években többször felhívták a román pártvezetők figyelmét arra, hogy a párteletben mindenekelőtt az ideológiai oktatásban, a propagandában a román nyelv kizárólagos használata a magyar nemzetiségi tömegek politikai elmaradottságát okozhatja. Ő maga is az elmúlt évben kapott először úgy meghívást Erdély különböző magyarlakta városaiban tartandó előadásokra, hogy a meghívóban a magyar nyelv használatát kérték.

Péterfi István (az AT alelnöke) számára még most is meglepetés volt az, hogy Fazekas János, az 1848-as forradalom 120. évfordulója alkalmából a közelmúltban Sepsiszentgyörgyön rendezett nagygyűlésen beszédét magyarul mondotta el. Gere Mihály még az elmúlt évben is csak románul beszélt olyanokkal is, akikről tudta, hogy magyarok.

Az alkotmány és a büntető törvénykönyv nemzetiségi jogokat biztosító, illetve védelmező rendelkezésein túlmenően most a fő feladat az – mondotta a professzor –, hogy a kidolgozás alatt levő megyei statútumokba belekerüljenek a nemzetiségek nyelvhasználatát biztosító részletes rendelkezések mindenütt, ahol magyarok, illetve más nemzetiségűek élnek.

A szakmai oktatás magyar nyelven történő megszervezése az ő megítélése szerint kivihetetlen feladat. Ma Romániában kb. 450 iparitanuló-képző iskola működik, amelyekben mintegy 230 szakmára tanítják a jövő szakembereit. Mindegyik ilyen iskolában, mindegyik szakmai oktatásához a magyar nyelvű oktatókat, tankönyveket stb. biztosítani lehetetlen. Feltételezve azonban azt, hogy ezeket a feltételeket mégis sikerül megvalósítani, felmerülne az a kérdés, hogy az anyanyelvén szakmát tanult fiatal szakmunkás bekerülve az üzembe, óriási nehézségek közé kerülne, hisz ott a szakmai előírások, instrukciók, utasítások stb. román nyelvűek.

Takács elvtárs közvetlenül megemlítette, hogy a Nemzetiségi Bizottság legutóbbi ülésén Sütő András azt javasolta, hogy az általános iskola felső tagozatába a magyar tannyelvű iskolákban ne román, hanem magyar nyelven oktassák a Románia történelme és az ország földrajza tantárgyakat is. Érvül azt hozta fel, hogy így a magyar gyer-

mekekben elmélyültebb lesz a haza tudata és szeretete. Miron Constantinescu szállt vele vitába. Sütő azt is felvetette akkor, hogy biztosítsák a 9. osztályba (a középiskola 1. osztálya) kerülő magyar gyermekek számát a magyar tannyelvű iskolákban. Balan oktatásügyi miniszter ott rögtön adatokkal bizonyította, hogy az általános iskola 8. osztályát elvégzett magyar gyermekeknek ugyanolyan százaléka tanul tovább a 9. osztályban, mint a román nemzetiségű gyermekeknek: 21,2%. A német nemzetiségű gyermekeknek ez az arány jobb valamivel, több mint 24%. A tényleges helyzet tulajdonképpen, fűzte még hozzá a professzor, a magyar nemzetiségű gyermekeknek is jobb, mint ahogy azt az említett arányszám mutatja, mert a román tannyelvű iskolák 8. osztályából a 9. osztályba lépő tanulók közül magyar nemzetiségű gyermekek is vannak, akik statisztika szempontjából ez esetben románnak minősülnek.

A tanácskozáson – jegyezte meg Takács elvtárs – a legutolsó hozzászóló kegye ő volt. Látva a többi felszólaló indulatát, szenvedélyességét, ő azt emelte ki, hogy a magyar nemzetiséget a korábbi időszakban ért sérelmeket Ceaușescu, Rautu, Bodnaras ismerték. Breitenhoffer és ő még Gh. Dej halála előtt felkeresték az említett elvtársakat, és tájékoztatták őket a hibás, torz nemzetiségpolitikai intézkedésekről és azok visszahatásáról. A KB ez évi áprilisi rehabilitációról szóló vitája során azonban kiderült, hogy a párt vezetése, sok fontos, sőt súlyos kérdéshez hasonlóan – a ma már ismert okok miatt –, nem foglalkozhatott 1965 előtt a nemzetiségek helyzetével, sérelmeivel sem. Hozzátette azt is, hogy a közelmúltban bizonyos gesztusokat tapasztalhatott a magyar nemzetiség a párt részéről, és biztos, hogy további ilyen gesztusok következnek még. Felszólalásával – mondotta – ilyen módon mintegy segíteni kívánt Ceaușescunak abban, hogy azt mondhassa, a magyar nemzetiséget korábban ért sérelmeket, bántó intézkedéseket ismerte ugyan, de ezeket felvetni és orvosolni Dej életében az akkori körülmények között nem lehetett. Sajnos, jegyezte meg Takács elvtárs, Ceaușescu az ő általa ily módon „felkínált” segítséggel nem élt.

Takács elvtárs hangsúlyozotton a saját véleményeként elmondotta, hogy Fazekas János környezetéből idő előtt kiszivároghatott valami a tanácskozás összehívásának tervéről, és ugyanonnan indulhatott el az a gondolat is, mely szerint az lesz az az alkalom, ahol fel kell vetni a nemzetiségi státútum, a magyar nyelvű szakmai oktatás kérdéseit. A tanácskozás utáni reggelen Balogh Edgár – nyilván Fazekas János környezetétől származó értesülés alapján – neki azt mondotta, hogy Maurer és P. Niculescu-Mizil a tanácskozás után vitába szállt Ceaușescuval, záróbeszédének érvelései és hangneme miatt. Ő – mondotta a professzor – ezt nem tartja valószínűnek. Megjegyezte, hogy feltevése szerint Ceaușescunak a nemzetiségpolitika terén rossz szelleme maga P. Niculescu-Mizil. Maurer például a magyar utcanévek és iskolanevek visszaadása tekintetében megértőbbnek tűnt. (Elindult egyébként a közelmúltban egy folyamat, melynek során remélhetően több régi, neves erdélyi középiskola ismét régi nevét kapja meg.) Nagy probléma az – jegyezte meg Takács elvtárs –, hogy a román pártvezetőknek a magyar nemzetiség ügyeiben nincs megfelelő tanácsadójuk. Szerinte Fazekas János nem jelenthet számukra felkészültség tekintetében partnert.

A professzor kérte, nézzük meg közelebbről, hogy mit is ért a Magyar Írószövetség a Magyarországgal szomszédos országok magyar irodalma iránt érzett „közös felelősségen”. Romániában sokan – a vezetőket is ideértve – azt érzik, hogy Magyarországon jogot formálnak többek között az erdélyi irodalom közös irányítására is! Ez utóbbit azonban teljesen elfogadhatatlannak tartják. Ő személy szerint nem hiszi, hogy a közös felelősség alatt a közös irányítást is értjük.

A professzor megjegyezte, hogy Erdély Romániához csatolása 50. évfordulója megünneplését, azaz a következő 8-10 hónapot „szívesen átaludná úgy, hogy csak a jövő év nyarán kellene felébrednie”. Nagyon aggódik a két évforduló kapcsán keletkezhető indulatok miatt.

Beszélgetésünk végén a professzor megköszönte a magyarországi meghívást, és azt kérte, hogy arról a Művelődésügyi Minisztérium tájékoztassa a román Oktatásügyi Minisztériumot. (A nagykövetség időközben a kérésnek eleget tett.)

[ANEXA 2]

00569/10-hez

Szigorúan titkos!

**Tárgy: Beszélgetés a bolgár nagykövettel
a nemzetiségi irodalommal kapcsolatos problémákról.**

Bogdanov bukaresti bolgár nagykövet július 2-án nála tett látogatásom alkalmával többek között elmondotta, értesülései vannak arról, hogy a közelmúltban a magyarországi sajtóban olyan állásfoglalás látott napvilágot, mely szerint a romániai magyar irodalom részét képezi a magyar irodalomnak. Mi igaz ebből?

Röviden tájékoztattam a Magyar Írók Szövetségében a szomszédos országok magyar nyelvű irodalmával való foglalkozásról lezajlott vitáról és erről a sajtóban megjelent tájékoztatásról.

Bogdanov elvtárs érdeklődött, hogy vajon vannak-e a romániai magyar irodalom művelőinek szervezett kapcsolatai a Magyar Írók Szövetségével, és véleményünk szerint mi a közös a Magyarországot környező országok magyar nyelvű irodalma és a magyar irodalom között.

Meghallgatva fejtegetéseimet, megjegyezte, hogy igen, mindez elméletileg helytálló lehet, de végeredményben mégis a nemzetiségi irodalom része a művelői által lakott ország kultúrájának.

Bogdanov elvtárs kifejtette, hogy a kérdés számukra különösen érdekes és fontos. Elmondotta – kérve, hogy az adatok maradjanak közöttünk –, Bulgáriában mintegy 800.000 török nemzetiségű személy él, azaz minden tizedik bolgár állampolgár török nemzetiségű. Számos író török nyelven publikálja műveit. Számukra elfogadhatatlan volna, ha Törökország a bulgáriai török irodalmat bármilyen formában is a török irodalom részének tekintené.

Több százezer bolgár nemzetiségű személy él – folytatta Bogdanov elvtárs – a Szovjetunióban, Jugoszláviában kompakt bolgár lakosságú területek vannak, jelentős a Romániában élő bolgár nemzetiségűek száma. Ők sohasem vetették még fel a szocialista országokban élő bolgárok irodalmával való foglalkozás igényét. Egyáltalán: semmiféle kapcsolatot nem tartanak mint nemzetiségi kisebbséggel a szocialista országokban élő bolgárokkal. Egyedül Magyarországon bátorítják a bolgár egyesületet arra, hogy Bulgáriával kapcsolatokat tartson fenn. De ők erre nem tartanának igényt. Romániában pl. az iskolán kívüli bolgár nyelvoktatáshoz szükséges tankönyveket is kizárólag a román OM készíti, ehhez tőlük semmiféle segítséget sem kértek soha.

A tőkés országokban élő bolgárokkal való foglalkozás az előbbiektől eltérően, szervezeten történik, s a tevékenységet a nagy múltú Szláv Bizottság hangolja össze és irányítja. Mindezek alapján – mondotta Bogdanov elvtárs – a Magyar Írók

Szövetsége által megfogalmazott állásfoglalás a szomszédos országokban levő magyar irodalommal való foglalkozással kapcsolatban az egész szocialista táboron belül mint precedens is nagy jelentőségű lehet e nagyon kényes és bonyolult kérdésben.

[TRADUCERE]

Pentru membrii Comitetului Politic,
tovarășii András Gyenes și József Sándor

Strict secret!

Copie după raportul Ambasadei din București din 3 iulie 1968

Subiect: Despre întâlnirea conducătorilor PCR cu reprezentanții intelectualității maghiare din România

Anexat vă trimit însemnările discuțiilor cu tovarășul Lajos Takács, membru al Consiliului de Stat, despre întâlnirea conducătorilor PCR cu reprezentanții intelectualității maghiare din România. În prezent, aceasta este singura sursă de informații de încredere pentru convorbirile din 27 iunie.

Din cele spuse de tovarășul Takács se poate constata că conducerea de partid românească este preocupată de chestiunea „responsabilității comune”, ridicată în ultima vreme la noi. Nu încapă îndoială că poziția lor – cel puțin actualmente și probabil încă mult timp – este categoric de respingere. Nu este exclus nici faptul că în acțiunile Uniunii Scriitorilor de la noi ei întrevăd germeii iredentismului. Partea română dorește să răspundă în orice caz, respectiv dorește să își facă poziția cunoscută în fața opiniei publice. Dar întrebarea este prea delicată și din cauza propriei opinii publice. De aceea, au considerat că este o soluție bună ca intelectualitatea maghiară din România să se delimiteze de inițiativa budapestană. Atmosfera conferinței însă nu a făcut posibil acest lucru, în ciuda faptului că nici marea parte a intelectualității maghiare de aici nu privește cu ochi buni teza referitoare la responsabilitatea comună. Deocamdată nu putem să ne pronunțăm categoric despre motivele care au condus la situația de impas a conferinței, dar credem că probabil această problemă nu a fost încă scoasă de pe agendă.

Conducerea română se va strădui să repare răul făcut și va face totul să își îmbunătățească relația cu majoritatea reprezentanților intelectualității maghiare. Conferința în orice caz a fost utilă pentru a face simțit faptul că nu sunt toate lucrurile în ordine în ceea ce privește naționalitățile și că sunt necesare măsuri mai eficiente decât până acum pentru a schimba situația. În același timp, este de așteptat ca poziția românească să fie și mai rigidă și mai respingătoare decât a fost până în prezent. Experiențele acumulate în cursul conferinței nu vor reduce, ci mai degrabă vor accentua rezervele față de ceea ce ei judecă a fi amestec în treburile interne. De asemenea, s-ar putea întâmpla ca pe viitor să verifice mai îndeaproape relațiile externe ale reprezentanților culturii maghiare din Transilvania.

Consider că într-o anumită măsură trebuie să considerăm că este un răspuns și ceea ce a spus Ceaușescu în cuvântarea rostită la adunarea națională din 29 iunie: „Istoria a dovedit că muncitorii români, maghiari, germani și de alte naționalități pot contribui la înflorirea patriei comune, la realizarea viselor și năzuințelor fundamentale doar dacă trăiesc ca frații buni, luptă și muncesc împreună. Munca co-

mună, creația comună se manifestă în construirea economică și socială, pe plan științific, cultural și spiritual deopotrivă. Creațiile artistice ale naționalităților conlocuitoare iau naștere în limba maternă, purtând semnul specific al tradițiilor, dar sunt inspirate din realitatea vieții sociale socialiste și îmbogățesc și diversifică tezaurul spiritual al României socialiste. Activitatea tuturor creatorilor din România – români, maghiari, germani și de alte naționalități – trebuie îndrumată de creatorii înșiși, de conducătorul patriei – Partidul Comunist Român –, conducătorul întregii societăți românești”.

Cred că cele întâmplate trebuie analizate foarte amănunțit și multilateral, iar ceea ce se va face trebuie decis luând în considerare cele ce s-au spus.

Anexez notițele pe care le-am făcut în cursul discuției cu ambasadorul bulgar de aici, tovarășul Bogdanov, în legătură cu această temă, în data de 2 iulie. Din acestea reiese clar că poziția lor este în fond aceeași ca și a românilor.

József Vincze, ambasador

[ANEXA 1]

Strict secret!

Subiect: Discuția cu Lajos Takács, membru al Comisiei de Stat și al CC, despre consfătuirea cu reprezentanții maghiari

Cu scopul de a înmâna invitația Ministerului Culturii, în 29 iunie tovarășul Németh a făcut o vizită profesorului Lajos Takács, membru al Consiliului de Stat și al CC.

Profesorul a făcut o informare despre consfătuirea care a avut loc în 27 iunie între conducătorii PCR și reprezentanții naționalității maghiare din România. (La consfătuire a participat și a luat cuvântul și dânsul.)

La întâlnire au participat numeroși oameni de știință, scriitori, ziariști, profesori și personalități culturale de naționalitate maghiară din toată țara. Consfătuirea, care a fost convocată astfel încât invitații nu au aflat despre ea decât cu una-două zile înainte de 27 iunie, s-a desfășurat la sediul CC al PCR și a durat de dimineața până seara. Dintre conducătorii PCR au participat: N. Ceaușescu, I.Gh. Maurer, P. Niculescu-Mizil, János Fazekas, L. Răutu, Mihai Gere[1] și Dumitru Popescu[2].

Personalitățile maghiare care au participat i-au surprins chiar și pe conducătorii PCR, ridicând în primul rând două probleme, foarte tranșant și expuse cu multă pasiune: 1) adoptarea statutului de reglementare a drepturilor și situației naționalităților; 2) organizarea învățământului profesional (licee profesionale și școli industriale) în limba maghiară.

Statutul naționalităților a fost cerut în cuvântările rostite printre alții de scriitorul András Sütő și Zsolt Gálfalvi, scriitor și director de teatru (directorul secției maghiare a teatrului de stat din Târgu Mureș)[3]. În ideea celor care au luat cuvântul, statutul naționalităților ar trebui să reglementeze detaliat dreptul naționalităților din România de a-și folosi limba maternă, participarea în forurile de conducere de partid și de stat, precum și în organizațiile sociale, de asemenea condițiile reprezentării lor etc. Argumentele invocate în sprijinul necesității statu-

tului naționalităților – a spus tovarășul Takács – au fost din păcate destul de subrede. De exemplu, Zsolt Gálfalvi a menționat ca un argument faptul că statutul ar face posibil ca directorii teatrelor maghiare din România să se întâlnească din când în când să discute problemele lor repertoriale și artistice comune, prin schimb de experiență. Între cei care au luat cuvântul, de exemplu András Sütő, unii au argumentat că în cazul în care ar exista un statut al naționalităților ar fi simplu și ușor de respins pretenția exprimată recent de Uniunea Scriitorilor din Ungaria de a fi purtătoarea unei „responsabilități comune” față de literatura maghiară din țările învecinate Ungariei.

Solicitanții organizării învățământului profesional în limba maghiară au adus argumente slabe, ușor de respins, în sprijinul justificării doleanțelor lor. Scriitorul István Nagy, printre altele, a spus că un conducător auto trebuie să știe să conducă, nu să cunoască limba română.

În afară de statutul naționalităților și de învățământul profesional, cei care au luat cuvântul la consfătuire au dat glas unor ofense la adresa maghiarilor din România în ultimii 10-15 ani și chiar în prezent. Au menționat faptul că în 1957-58 împotriva mai multor intelectuali maghiari din Transilvania s-au intentat procesele de natură „naționalistă”, pe motiv de acțiuni cu caracter antistatal. Un exemplu în acest sens îl constituie așa-numitul proces al învățătorilor din Miercurea Ciuc. Mai mulți vorbitori au declarat că nu au apărut cărți, studii, articole de-a lungul mai multor ani, deoarece cenzura le-a găsit necorespunzătoare din punct de vedere al „conținutului ideologic”. Cel mai recent, în primăvara acestui an, de exemplu, articolul lui János Demeter nu a putut să apară în „Korunk”. Autorul articolului s-a ocupat de dreptul naționalităților de a-și folosi limba și printre altele a menționat experiențele soluțiilor identificate în acest domeniu în Finlanda și Suedia. Cenzura nici până azi nu a permis publicarea articolului.

În cuvântarea la încheierea consfătuirii, Ceaușescu a răspuns destul de tăios la toate aceste sugestii, păreri, critici, iar în ceea ce privește argumentarea, la un nivel destul de scăzut. În legătură cu statutul naționalităților a cerut să i se explice de ce ar fi necesar, de fapt. Poziția lui de respingere fermă a fost moderată de faptul că a declarat că se va mai gândi la problemă. Organizarea învățământului profesional în limba maghiară a respins-o categoric.

Bineînțeles, toate acestea au cauzat nemulțumire și supărare în rândul participanților maghiari.

Planurile celor care au convocat consfătuirea, după cum a reieșit – ne-a spus tovarășul Takács – au fost să publice în „Scânteia” un articol amplu, poate chiar o declarație care, printre altele, ar fi avut scopul de a reflecta poziția maghiarilor din România, în sensul că nu au nevoie să împărtășească „conștiința responsabilității comune” față de literatura maghiară din țările învecinate Ungariei, cum a propus Uniunea Scriitorilor Unguri. Acest fapt ar fi condus la nemulțumire peste hotare – mai exact în Ungaria –, dar efectul asupra politicii interne ar fi fost benefic. În cursul consfătuirii nu s-a putut ajunge la acest lucru, iar drept urmare, în „Scânteia” din 2 iulie, a apărut doar cunoscuta informare scurtă.

În legătură cu problemele ridicate la consfătuire, tovarășul Takács și-a formulat propria opinie în felul următor:

Luările de cuvânt în legătură cu cele două probleme majore ridicate au avut nu doar o argumentare slabă, dar nivelul lor a fost caracterizat de provincialism. Toate acestea au permis ca secretarul general Ceaușescu să se situeze pe o poziție de respingere de fond. După părerea tovarășului Takács, azi nu doar la consfătuiri, dar

și în alte foruri trebuie expuse și rezolvate acele chestiuni care preocupă masele maghiarilor din România, respectiv cele care conduc la înrăutățirea atmosferei. Asemenea chestiuni sunt: asigurarea dreptului de folosire a limbii; revenirea la numele maghiare pentru școli și străzi; realizarea unor tăblițe bilingve (în cazul localităților și instituțiilor etc). În anii din urmă, deseori s-a atras atenția conducătorilor de partid români că folosirea exclusivă a limbii române în învățământul ideologic și în propagandă poate cauza rămânerea în urmă în domeniul educației politice a maselor de naționalitate maghiară. El însuși a fost invitat anul trecut să susțină prelegeri în diferite orașe din Transilvania locuite de maghiari, iar în invitație se solicita pentru prima oară folosirea limbii maghiare.

Pentru István Péterfi (vicepreședintele CS) și acum este surprinzător că la sărbătorirea a 120 ani de la revoluția din 1848 János Fazekas și-a rostit cuvântarea la marea adunare de la Sfântu Gheorghe în limba maghiară. Mihai Gere în ultimul an a vorbit doar românește, inclusiv cu persoane despre care știa că sunt maghiari.

Sarcina principală acum, trecând de reglementările Constituției și ale Codului Penal în vederea garantării și ocrotirii drepturilor naționalităților, a spus profesorul, este să se asigure includerea reglementărilor detaliate în privința folosirii limbilor naționalităților în statutele județene aflate în curs de elaborare, peste tot unde trăiesc maghiari, respectiv alte naționalități.

Organizarea învățământului profesional în limba maghiară, după părerea lui, este o sarcină imposibilă de realizat. Actualmente în România funcționează cca. 450 școli profesionale în care se pregătesc elevi pentru 230 meserii. În fiecare astfel de școală, pentru fiecare meserie ar fi imposibil de asigurat instructorii și manualele în limba maghiară. Presupunând însă că aceste condiții ar putea fi îndeplinite, s-ar ivi întrebarea cum s-ar descurca tânărul muncitor calificat odată ajuns la uzină, unde prevederile profesionale, instrucțiunile, indicațiile etc sunt date în limba română.

În trecut, tovarășul Takács a menționat că la ultima întrunire a Consiliului Naționalităților, András Sütő a propus ca în treapta superioară a școlilor generale cu predare în limba maghiară, istoria și geografia României să nu se predea în limba română, ci în limba maghiară. A adus ca argument faptul că astfel, în copiii maghiari, se va adânci mai bine sentimentul de dragoste față de patrie și conștiința de patrie. Miron Constantinescu s-a avântat într-o discuție cu el. Sütő a mai ridicat problema asigurării claselor cu predare în limba maghiară pentru elevii din clasa a IX-a (prima clasă de liceu). Ministrul Învățământului, Bălan[4], pe loc a demonstrat cu date că procentul copiilor care termină clasa a 8-a și merg mai departe în clasa a 9-a în rândul maghiarilor este același ca și în rândul copiilor români: 21,2%. Acest procent este ceva mai ridicat la copiii de naționalitate germană, fiind peste 24%. Profesorul a adăugat faptul că situația în esență este alta, pentru că în rândul elevilor de la secția română care termină clasa a 8-a și trec mai departe într-a 9-a sunt și copii de naționalitate maghiară, care din punct de vedere al statisticii în acest caz sunt calificați ca fiind români.

Tovarășul Takács a mai menționat că la consfătuirea unuia din ultimii vorbitori a fost chiar el. Văzând pornirile și pasiunea celorlalți, el a subliniat că ofensele la care au fost expuși membrii naționalității maghiare în perioadele trecute sunt cunoscute de Ceaușescu, Răutu, Bodnăraș. Breitenhoffer și el i-au contactat pe tovarășii menționați încă înainte de moartea lui Gh[eorghiu-]Dej și i-au informat despre măsurile greșite și deformate din domeniul politicii naționalităților, precum și despre reacțiile cauzate de aceasta. În cursul discuțiilor de reabilitare, care au avut loc în aprilie anul acesta la CC, s-a aflat că înainte de 1965 – din cauze cunoscute azi –

conducerea de partid nu s-a putut ocupa de multe aspecte importante, chiar grave, ca de exemplu problema situației naționalităților. A mai adăugat că recent naționalitatea maghiară probabil că a constatat niște gesturi din partea partidului și astfel de gesturi vor fi și în viitor. A declarat că în luarea sa de cuvânt a dorit să îl ajute pe Ceaușescu, ca acesta să poată spune că era informat despre ofensele și măsurile jignitoare luate împotriva naționalității maghiare, dar acestea nu au putut fi discutate sau rezolvate în timpul vieții lui Dej, în condițiile de atunci. Tovarășul Takács a mai spus că, din păcate, Ceaușescu nu s-a folosit de sprijinul „acordat” în acest fel.

Subliniind că este părerea lui personală, tovarășul Takács a mărturisit că din anturajul lui János Fazekas este posibil că ceva s-a aflat despre planul convocării consfătuirii și tot de acolo este posibil să fi pornit și ideea că aceea va fi ocazia să se discute chestiunile legate de statutul naționalităților și de învățământul profesional în limba maghiară. În dimineața de după consfătuire, Edgár Balogh – evident, pe baza informațiilor provenite din anturajul lui János Fazekas – i-a spus lui că Maurer și P. Niculescu-Mizil au avut o dispută cu Ceaușescu privind argumentele și tonul cuvântării de încheiere a acestuia din urmă. Profesorul a spus că el nu crede că acest lucru este probabil. A menționat că, după presupunerile sale, tocmai P. Niculescu-Mizil reprezintă izvorul spiritului nefavorabil al politicii lui Ceaușescu în domeniul naționalităților. De exemplu, Maurer părea a fi mai înțelegător în ceea ce privește folosirea numelor ungurești pentru străzi și școli. (În trecutul apropiat de altfel s-a pornit un proces în cursul căruia mai multe școli tradiționale din Transilvania își vor reprimi numele vechi.) Este o mare problemă – a spus tovarășul Takács –, că conducătorii de partid nu au consilieri adecvați în ceea ce privește problemele naționalității maghiare. După părerea sa, János Fazekas nu poate reprezenta un partener potrivit pentru ei în privința pregătirii.

Profesorul a cerut să analizăm mai îndeaproape ce înțelege Uniunea Scriitorilor Unguri prin asumarea „responsabilității comune” pentru literatura maghiară din țările învecinate cu Ungaria. În România mulți simt – inclusiv conducătorii – că în Ungaria unii își asumă dreptul de a îndruma în comun, printre altele, și literatura din Transilvania. Acest din urmă lucru este absolut imposibil însă. El personal nu crede că responsabilitatea comună înseamnă și îndrumare comună.

Profesorul a spus că își dorește „să doarmă și să se trezească doar în vara anului viitor”, din cauza următoarelor 8-10 luni care vor fi destinate pregătirii aniversării a 50 de ani de la alipirea Transilvaniei la România. Este foarte îngrijorat din cauza pornirilor care s-ar putea să se manifeste în legătură cu cele două aniversări.

La sfârșitul întrevederii, profesorul a mulțumit pentru invitația în Ungaria și m-a rugat ca Ministerul Culturii să informeze Ministerul Învățământului din România. (Între timp Ambasada i-a satisfăcut această rugămintă.)

[ANEXA 2]

Strict secret!

**Subiect: Discuția purtată cu ambasadorul bulgar
despre problemele legate de literatura naționalităților**

Ambasadorul la București, Bogdanov, cu ocazia vizitei pe care i-am făcut-o în 2 iulie, printre altele mi-a spus că are informații despre faptul că recent în presa ungurească au apărut luări de poziție conform cărora literatura maghiară

din România este parte a literaturii ungurești. Oare ce este adevărat din această informație?

L-am informat pe scurt despre dezbaterile ocazionate de preocuparea Uniunii Scriitorilor Unguri în legătură cu literatura maghiară din țările învecinate și despre informațiile apărute în presă.

Tovarășul Bogdanov s-a interesat dacă oamenii care reprezintă literatura maghiară din România au relații organizate cu Uniunea Scriitorilor Unguri și după părerea noastră care este legătura dintre literatura în limba maghiară din țările învecinate și literatura ungurească.

Ascultând explicațiile mele a remarcat că într-adevăr, teoretic vorbind, toate acestea sunt adevărate, dar până la urmă literatura naționalităților este parte componentă a culturii țării în care există acea naționalitate.

Tovarășul Bogdanov mi-a explicat că această chestiune este foarte interesantă și importantă și pentru ei. Mi-a mărturisit, cerându-mi să păstrez confidențialitatea datelor, că în Bulgaria trăiesc aproximativ 800.000 persoane de naționalitate turcă, adică fiecare al zecelea cetățean bulgar e de naționalitate turcă. Numeroși autori își publică operele în limba turcă. Pentru ei ar fi ceva de neacceptat dacă literatura turcă din Bulgaria ar fi privită ca parte a literaturii turcești din Turcia.

În Uniunea Sovietică trăiesc mai multe sute de mii de persoane de naționalitate bulgară – a continuat tovarășul Bogdanov –, în Iugoslavia există teritorii locuite compact de bulgari, în România numărul celor de naționalitate bulgară este semnificativ. Ei niciodată nu au ridicat problema preocupării față de literatura bulgară din celelalte țări socialiste. De altfel, ei nu mențin nici un fel de legătură cu minoritățile naționale ca atare din țările socialiste. Doar în Ungaria este încurajată Uniunea Bulgarilor să mențină legături cu Bulgaria. Dar ei nu văd nevoia acestui lucru. În România, de exemplu, manualele necesare pentru predarea limbii bulgare în afara școlii sunt pregătite exclusiv de Ministerul Învățământului din România și pentru acest lucru lor nu li s-a solicitat niciodată ajutorul.

Spre deosebire de cele precedente, preocuparea față de bulgarii care trăiesc în țările capitaliste există în mod organizat și activitățile sunt coordonate și îndrumate de Comitetul Slavon, cu un trecut istoric impresionant. Pe baza celor de mai sus, a spus tovarășul Bogdanov, poziția Uniunii Scriitorilor Unguri față de problema griji față de literatura maghiară din țările învecinate, în interiorul întregii tabere socialiste, ca precedent poate avea o semnificație deosebită și este o chestiune delicată și complexă.

(Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh.St.Budapesta, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-68.II, f.339-345)

[1] Mihai Gere (1919-1997), vicepreședinte al Consiliului de Stat (1965-1967), iar apoi președinte al Comitetului pentru Problemele Administrației Locale (1967-1969).

[2] Dumitru Popescu (n. 1928) era membru al CC al PCR (1965-1989) și redactor șef al ziarului „Scântea” (1965-1968; fusese și în anii 1956-1960). Anterior ocupase funcția de vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă (1962-1965), devenind în anii ‘80 rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu”.

[3] Zsolt Gálfalvi (n. 1933), absolvent al Facultății de filologie din Cluj, secția maghiară, redactor la „Utunk”, „Igaz Szó” și „A Hét”. S-a afirmat ca un critic literar antidogmatic, adunând cea mai mare parte a textelor sale în două volume: *Írók, könyvek, viták* [Scriitori, cărți, polemici] (1968) și *Az írás értelme* [Semnificația scrisului] (1977).

[4] Ștefan Bălan a fost din 1958 ministru adjunct al Învățământului și Culturii, iar din 23 martie 1963 titularul acestui departament (până în 19 august 1969). Anterior ocupase funcțiile de

președinte al Comisiei de Stat a Standardizării, președinte al Comitetului de Stat pentru Tehnică (1952-1955), președinte al Comitetului Executiv al Sfatului Popular București, ministru al Construcțiilor (1956-1958). Între 1965-1969 a fost membru supleant al CC al PCR.

**Feljegyzés Domokos Gézával,
az „Előre” h. főszerkesztőjével folytatott beszélgetésről.**

Július 13-án 11 h-kor kérésre fogadott Domokos Géza elvtárs, az „Előre” h. főszerkesztője. A beszélgetésről az alábbiakban számolok be:

Az udvariassági bevezető után megmondtam Domokos elvtársnak jövetelem célját: Olvastam az RKP KB-nál a pártvezetők és a magyar nemzetiségi kulturális-tudományos szakemberek közötti tanácskozásról. Elolvastam Ceaușescu elvtársnak az 1848-as forradalom 120. évfordulója alkalmából elhangzott beszédét. Végül – természetesen – ismerem az „Előre” vasárnapi számában megjelent glosszáját, s az az érzésem, hogy e három megnyilvánulás között több-kevesebb összefüggés van. Ezért aziránt érdeklődöm, hogy tudna-e tájékoztatást adni egyrészt arról, hogy az első helyen említett tanácskozáson miről volt szó, az milyen eredményekkel zárult, másrészt – miután vasárnapi cikke érzésem szerint válasz a Magyar Írószövetségnek a szomszédos országok magyar nyelvű irodalmáért való „közös felelősség” kinyilvánítására –, kérem, hogy fejtse ki véleményét bővebben a „közös felelősség” kérdését illetően is.

Domokos elvtárs mintegy 60 perces válaszában az alábbiakat mondta:

Azzal kezdené, hogy visszapillant az RKP IX. Kongresszusára, amely Románia egész társadalmi-gazdasági-politikai életére döntő hatással volt és van; annak az új (kritikusabb) közszellemnek a közéletben, gazdaságban, kultúrában stb. való meghonosításáról van szó, amelynek jeleit mindazok tapasztalhatják, akik az ország fejlődését figyelemmel kísérik. A pártvezetés, mint ismeretes, az elmúlt évek során számos tevékenységi területet vizsgált meg kritikus, elemző szemmel, és határozott el Románia számára döntő fontosságú dolgokat: csak az országos konferenciára, annak határozataira utal, hogy példázza, mire gondol. Az ország egyes tevékenységi területeinek áttekintése folyamatában került sor arra, hogy a pártvezetés összeüljön a magyar nemzetiségi kulturális szakemberekkel, és meghallgassa véleményüket egy őszinte, kötetlen beszélgetés során. Megjegyzi, az a tanácskozás ugyanilyen kötetlen, barátságos és intellektuális jellegű volt, mint ez a mienk itt. A megbeszélés célja az volt, hogy a magyar nemzetiség léte által felmerülő, speciális vonásokkal is rendelkező kulturális kérdéseket megvitassák konkrétan, kritikusan, az egy idő óta már megszokott módon. E tanácskozás tulajdonképpen jelzi, hogy annyi más terület után a nemzetiségi ügyekben is véget ért a korszak, amely mintegy 10 évig tartott, s amelynek fő jellegzetessége az volt, hogy szépen hangzó nyilatkozatok vagy dekrétumok jelentek meg, de senki – sem a pártvezetés, s még kevésbé a magyar nemzetiségű értelmiség – nem gondolt arra, hogy kinyilatkoztatáson túl konkrét lépéseket tegyenek ott, ahol azt az élet megköveteli.

A megbeszélésnek ennek megfelelően alapjában véve konstruktív eszmecsere jellege volt, ahol a magyar értelmiségiek alapvetően kinyilvánították (nem tud jobb

szót, mondja Domokos elvtárs) lojalitásukat a rendszer, a pártvezetés iránt, de a pártvezetéssel közösen osztott azon gondjuknak megfelelően, hogy a nemzetiségi kulturális politikával való alapvető egyetértésük mellett kijavítsák a hibákat, szóvá tettek egyes kérdéseket. (Domokos elvtárs csak visszakérdezés után volt hajlandó beszélni arról, hogy milyen hibákat tettek szóvá, akkor is csak általánosságban. A pártfegyelemre hivatkozott, amely természetesen őt is köti. Azt válaszoltam, hogy csak olyan kérdésekről beszéljen, amelyek nem okoznak neki lelkiismereti problémát, s amely miatt nem kerül szembe a pártfegyelem követelményeivel.) Ezek után megemlítette az alábbiakat: A felszólalók szóvá tették, hogy a magyarul írók hátrányban vannak a román nyelvűekkel szemben a könyvkiadás terén, más szóval a magyarul megjelenő művek nem kellő mértékben és gyorsan kerülnek lefordításra. De még a magyar nyelvű kiadásokat figyelembe véve is (pl. kisebb példányszám) hátrányos a helyzetük (pl. anyagilag). Úgy tudja, hogy e tekintetben máris elhatározta valamit (állítólag a könyvkiadó magyar nyelvi művekkel foglalkozó részlegének megemelték a költségvetését). Szóvá tették azt is, hogy kutatási eredményeik nem kellő gyorsasággal jutnak el a román szakkörökhöz (ez részben összevág az előzővel, mert kiadási problémákat is feltételez). Felvetették azt is, hogy a magyarul oktató pedagógusok száma nem kielégítő, s ez nehézséget okoz a magyar anyanyelvűek oktatása során. Sürgették nagyobb számú, magyarul oktatni tudó pedagógusképzés lehetővé tételét.

Több felszólaló szóvá tette, hogy miért változtatták meg a magyar vonatkozású utcaneveket Erdély városaiban-falvaiban.

E kérdések megemlítése után ismét kiemelte, hogy a tanácskozás fő jellegzetesége az volt, hogy a résztvevők egyetértésüket fejezték ki a párt nemzetiségi politikája iránt.

Ezek után tért rá Domokos elvtárs az ún. „közös felelősség” kérdésére. A kérdést a tanácskozáson többen érintették. (Arról nem volt hajlandó beszélni, hogy az ő felszólalásában volt-e szó erről, s hogy egyáltalán ő mit mondott ott.) E felszólalások és saját felfogása alapján az alábbiakat mondhatja:

Felelősség egy irodalom, művészet sorsáért annyit jelent, mint vállalni az ideológiai, politikai s nem utolsósorban a gazdasági felelősséget annak fejlődéséért, alakulásáért. Szocialista országokat feltételezve, ki más lehet ez, mint annak az országnak a párt- és államvezetése, amelynek irodalmáról szó van. A Magyar Írószövetség az évszázados nyelvi hagyományokról beszél. S ez fontos dolog. De nem kevésbé fontos az az 50 év sem, amelynek során a romániai magyar nyelvű irodalom a román, magyar, német és más nemzetiségek közös, összefonódott családjában fejlődött. Különösen fontos az elmúlt húsz év tapasztalata hagyománya. Szabad-e erről a hagyományról megfeledezni? Nincs-e sok igazság abban, hogy az itteni magyar nyelvű irodalom alapjában véve abban a kontextusban élt és fejlődött, amely Romániára jellemző? És még valami nagyon fontos dolog: Erdély önállósága (Magyarország többi részétől való önállósága), amely évszázadokig tartott, nem teremtett-e bizonyos értelemben önálló gondolkodást? Nem szembeütő, kézzelfogható, szinte kitapintható-e az erdélyi gondolkodók (irodalom, művészet stb.) racionalizmusa, ami az erdélyi fejedelmek politikájára is rányomta a bélyegét? Ezzel szemben áll a hazai magyarok közismert tulajdonsága, hogy mindent nagy dombra vernek, nagy feneket kerítenek mindennek, nagy hangerővel beharangoznak bizonyos dolgokat (sic!), ahelyett hogy effektív csinálnák, amit fennhangon meghirdetnek. Itt van pl. ez az ún. „közös felelősség” is. Kifejtette, hogy szerinte mit jelent a felelősség. Hozzáteheti, hogy a felelősség közösségéről fenti értelemben nem

lehet szó. Ezt akarja félreérthetetlenül kimondani az „Előre” július 7-i számában megjelent glosszájában is. Különösen nem lehet szó róla olyan körülmények között, amikor – jól tudjuk – a szocialista országok között ideológiai differenciálódás megy végbe. Erről nem kíván bővebben beszélni, mert nem tartozik rá.

De ha a Magyar Írószövetség úgy gondolja, hogy a „közös felelősség” azt jelenti, hogy az itteni magyar íróknak nagyobb helyet biztosítanak a könyvkiadásban, a folyóiratokban, hogy nagyobb érdeklődést tanúsítanak irántuk, s hogy mindezt az eddiginél nagyobb hozzáértéssel teszik, akkor ezzel itt mindenki egyetért. De mindezt megteheti Magyarország anélkül, hogy ehhez kerekasztal-konferenciákat kellene tartani, hogy tárgyalásokat kellene folytatni, vagy hogy ezt a „közös felelősséget” kelljen meghirdetni. És itt visszatér arra, amit a magyarok jellemzésül mondtak: nem nagy hangzatos frázisokra, az itt már jócskán túlhaladtoknak tekinthető „kampány-szellemre” van szükség, hanem értő, okos magatartásra. E téren viszont még sok a hiányosság. Jól ismeri a magyar irodalmi folyóiratokat, s szerinte az azokban megjelent egyik-másik írás sok kívánnivalót hagy maga utána. (Példaként említi az „Új Írás” kritikáját az egy évvel ezelőtt megjelent ifjú költők antológiájáról, vagy a „Nagyvilág” megemlékező sorait a „Korunk” 10 évéről. Az előbbinél egyrészt azt kifogásolja, hogy a fiatal költők alkotásaiban egészen mást érez fontosnak a kritikus, mint ami – az itteni összefüggésekben – jelentős. A „Korunk”-ról szóló cikk pedig egészen mellékvágányon halad. Ezenkívül nagy merészség egy másik ország folyóiratáról ilyen summázó cikket írni, ő nem vállalkozna egyetlen magyar folyóirat értékelésére sem, mert nem él benne az ottani légkörben. Ezért írta glosszájában, hogy „van elég tehetségük” a saját dolgaikban.) Ismételten hangsúlyozza, hogy valamely irodalom jó ismerete feltételezi, hogy behelyezkedjenek az adott ország – az irodalom fejlődésének közege – ideológiai politikai-társadalmi kontextusába, hogy helyes alapállást tudjanak elfoglalni az adott ország szemszögéből, hogy helyesen kitapinthatják az alkotás mozgatórugóit. Erre lenne szükség magyar részről is. Elmondta még, hogy az Írószövetségben július 9-én megtárgyalták a magyar irodalom helyzetét, a pártvezetőkkel folytatott megbeszélés fényében. Erről a július 14-i „Előre”-ben beszámol. A keddi megbeszélésen felszólalt írók, valamint a szerinte számottevő itteni magyar írók mind egyetértének a július 7-i glosszájában leszögezett elvi állásfoglalással a „közös felelősség” ügyében, mint ahogyan a túlnyomó többségük azt is helyeselné, ha magyar részről a fenti pragmatikusabb módon növekvő hozzáértéssel viszonyulnának az itteni magyar irodalom kérdéseire. Ezt annál inkább mondja, mert meggyőződése, hogy a Magyar Írószövetség nem saját szakállára teszi, amit tesz, vagy nyilatkozza, amit nyilatkozik: szocialista országról lévén szó valószínű, hogy ezt magasabb helyen is így értik. Ő annál inkább reméli, hogy ez az egész ügy csak epizódjellegű lesz, mivel úgy tudja, hogy a „Szabad Európa” is felkapta, ami csak árthat a mi kapcsolatainknak. A Magyar Írószövetség e kérdésben vallott álláspontja, annak sajtónyilvánossága azért is ártalmas, mert Magyarországon is vannak konzervatív, reakciós, mit kerteljen: nacionalista elemek, akik – évszázadok vagy legalább évtizedek óta őrzött nosztalgiával s a Magyar Írószövetség által egyáltalán oda nem gondolt asszociációkkal fűzik össze a kérdést. Szóval érti, ugye? – mosolyodott el.

Végül Domokos elvtárs elmondta, hogy múlt vasárnapi cikkének megírására senki nem utasította, azt teljesen önként vállalta mint olyat, amely lelkiismerete – s fentiek szerint még igen sok kiváló értelmiségi lelkiismerete – mélyéről fakadt. Nem állt szándékában senkit megbántani, s ha cikke – rövidségénél, kategorikus hangvételénél fogva – esetleg bántó mégis, azon gondolkodik, hogy szabadsága

előtt (augustus 1.) esetleg egy hosszabb cikkben írná meg – a most kifejtett értelemben – véleményét.

Visszatérve a pártvezetőkkel folytatott június 27-i tanácskozássra kijelentette, hogy annak fő eredménye az erdélyi magyar irodalom és kultúra múltbeli alakjainak, eredményeinek bátrabb, gyorsabb feltárása, kimunkálása, kutatása lesz.

Ennyiben foglalta össze véleményét, mondanivalóját a feltett kérdéstről. A beszélgetésből arra lehet következtetni, hogy várható az itteni magyar irodalomnak a hazai magyar irodalommal szembeni önállóságának fokozottabb hangsúlyozása is. Ahhoz, amit e kérdéstről Domokos elvtárs elmondott, szorosan hozzátartozik az is, ahogyan mondta. Mindvégig, de különösen az ún. „közös felelősség”-ről szóló fejtegetéseknél, érezhető volt az olykor kínosan ható törekvése, hogy félreérthetetlenül, egyértelműen fejtsse ki álláspontját – amely sok bíráló elemet tartalmaz számunkra –, de ugyanakkor megmaradjon barátságos, a megértést kereső személynek. Ez nagyrészt sikerült is neki. Láthatóan nagyon felkészült a beszélgetésre, érezhette annak kellemetlen jellegét, s a végén nagyon örülni látszott, hogy túl van rajta. Ide tartozik még az is, hogy bármit mondott is, az sohasem tűnt úgy, mintha valami hivatalos véleményt közölné, szavainak mindvégig megmaradt az órá annyira jellemző csendes, értelmes, barátságosan szellemes, személyes véleményként ható jellege.

Dr. Kincses László s. k.

Budapest, 1968. július 16.

[TRADUCERE]

Strict secret!

**Însemnări asupra întrevederii cu Géza Domokos,
redactor șef adjunct al ziarului „Előre”**

La rugămintea mea, în data de 13 iulie, ora 11, am fost primit de tovarășul Géza Domokos, redactorul șef adjunct al ziarului „Előre”. În cele ce urmează, vă informez despre discuția pe care am purtat-o:

După introducerea de curtoazie, l-am informat pe tovarășul Domokos despre scopul vizitei mele. Citisem despre consfătuirea de la CC al PCR dintre conducătorii de partid și oamenii de știință și de cultură de naționalitate maghiară. Citisem, de asemenea, cuvântarea tovarășului Ceaușescu rostită la cea de-a 120-a aniversare a Revoluției de la 1848. În final, cunosc, bineînțeles, articolul său publicat în numărul de duminică al ziarului „Előre” și am sentimentul că aceste trei manifestări sunt mai mult sau mai puțin legate între ele. De aceea, mă interesează dacă ar putea să mă informeze, pe de o parte, despre ceea ce s-a discutat la consfătuirea menționată mai sus, cu ce rezultate s-a încheiat, iar pe de altă parte, din moment ce articolul de duminică pare să reprezinte un răspuns la declarația Uniunii Scriitorilor din Ungaria, în care se accentuează „responsabilitatea comună” față de literatura maghiară a țărilor vecine cu Ungaria, îl rog să îmi detalieze părerea lui în ceea ce privește chestiunea acestei „responsabilități comune”.

În răspunsul său de aproximativ 60 minute, tovarășul Domokos mi-a spus următoarele:

Ar dori să înceapă cu o privire retrospectivă asupra Congresului al IX-lea al PCR, care a avut și are o influență decisivă asupra întregii vieți sociale, economice și

politice din România; este vorba despre încetățenirea celui spirit nou (mai critic) în rândul opiniei publice (în economie, cultură etc) ale cărui semne sunt resimțite de către toți aceia care urmăresc cu atenție dezvoltarea țării. Conducerea de partid, după cum se cunoaște, în cursul anilor trecuți a analizat numeroase domenii de activitate cu ochi critici și a luat hotărâri în unele probleme de importanță decisivă: spre exemplificare, face referire la Conferința Națională și la hotărârile ei. În cursul analizei unor domenii de activitate ale țării, conducerea de partid s-a întâlnit cu oameni de cultură de naționalitate maghiară, ca să le asculte părerile în cursul unei discuții sincere, libere. Remarcă faptul că acea discuție a fost la fel de informală, prietenească și de natură intelectuală, ca și aceasta pe care o purtăm noi doi. Scopul întrevederii a fost discutarea concretă, critică, în modul deja încetățenit, a chestiunilor culturale, cu nuanțe speciale, ridicate de existența naționalității maghiare. Această discuție de fapt semnaleză că după atâtea alte domenii, și în domeniul chestiunilor legate de naționalități a luat sfârșit acea perioadă care a durat timp de 10 ani și care s-a caracterizat în principal prin declarații care sunau bine, sau prin apariția unor decrete, dar nimeni nu s-a gândit – nici conducerea de partid, și nici naționalitatea maghiară – că, depășind momentul declarațiilor, ar trebui făcuți pași concreți, acolo unde viața de zi cu zi o cere.

Conform acestora, discuția a avut în fond caracterul unui schimb de opinii constructiv, unde intelectualii maghiari de fapt și-au manifestat loialitatea (tovarășul Domokos s-a scuzat că nu găsește un cuvânt mai potrivit) față de regim, față de conducerea de partid, dar în lumina preocupării lor comune cu cea a conducerii partidului, și anume că pe lângă acordul fundamental asupra politicii culturale în domeniul naționalităților, se dorește și corectarea unor greșeli, au ridicat anumite probleme. (Tovarășul Domokos abia după ce am insistat a fost dispus să vorbească despre acele greșeli pe care le-am menționat, dar și atunci doar la nivel general. A făcut referire la disciplina de partid, care bineînțeles îl obligă și pe el. L-am încurajat să vorbească doar despre acele aspecte care nu îi cauzează probleme de conștiință și în urma discutării cărora nu intră în conflict cu cerințele disciplinei de partid.) După acestea, a menționat următoarele: Vorbitorii au ridicat problema faptului că scriitorii care scriu în maghiară sunt dezavantajați față de cei care scriu românește în ceea ce privește publicarea cărților, cu alte cuvinte, operele care apar în limba maghiară nu sunt traduse în măsura în care s-ar dori și cu promptitudinea așteptată. Dar chiar și luând în calcul publicațiile în limba maghiară (de exemplu, tirajul mai mic) sunt într-o situație dezavantajată (de exemplu, din punct de vedere financiar). Dânsul știe că din acest punct de vedere s-a și decis ceva (se pare că a fost mărit bugetul departamentului editurii care se ocupă cu opere în limba maghiară). Au discutat și despre faptul că rezultatele cercetărilor nu ajung destul de repede la cercurile de specialiști români (aceasta se potrivește cu chestiunea precedentă, deoarece presupune și probleme de editare). Au ridicat problema că dascălii care predau în limba maghiară nu sunt în număr suficient, ceea ce cauzează dificultăți în educația în limba maghiară. Au urgentat crearea posibilității de a pregăti mai mulți dascăli care să predea în limba maghiară.

Mai mulți vorbitori au întrebat de ce se schimbă tot timpul numele străzilor cu referire la maghiari în orașele și satele din Transilvania.

După menționarea acestor chestiuni, a subliniat că principala trăsătură a consfătuirii a fost că participanții și-au exprimat adeziunea față de politica partidului în domeniul naționalităților.

După acestea, tovarășul Domokos s-a referit la chestiunea așa-numitei „responsabilități comune”. Mai mulți vorbitori au atins această chestiune la consfătuire. (Dânsul nu a fost dispus să spună dacă în luarea sa de cuvânt s-a referit sau nu la acest aspect sau ce anume a spus.) Pe baza acestor luări de cuvânt și după propria percepție, îmi poate spune următoarele:

Să îți asumi responsabilitatea pentru soarta literaturii, a culturii înseamnă să îți asumi responsabilitatea ideologică, politică și nu în ultimul rând economică pentru dezvoltarea și progresul ei. Fiind vorba de țări socialiste, cine altcineva ar putea fi decât conducerea de partid și de stat a țării despre a cărei literatură este vorba. Uniunea Scriitorilor Unguri vorbește despre tradiții de limbă de secole. Acesta este un lucru important. Dar nu mai puțin importanți sunt și cei 50 ani în care literatura maghiară din România s-a dezvoltat în familia comună, îngemănată a românilor, maghiarilor, germanilor și a altor naționalități. De o importanță deosebită este experiența, tradiția ultimilor 20 de ani. Oare nu e foarte adevărat că literatura în limba maghiară de aici a existat și s-a dezvoltat în fond în contextul caracteristic României? Și mai este un aspect foarte important: independența Transilvaniei (față de celelalte părți ale Ungariei) de-a lungul secolelor, oare nu a creat într-un anumit sens și un mod de gândire independent? Oare nu e evident, concret, aproape palpabil, raționalismul gânditorilor transilvăneni (oameni de literatură, de cultură etc) care și-a pus amprenta și pe politica domnitorilor transilvăneni? Față de acestea există binecunoscuta caracteristică a ungarilor care anunță cu voce tare totul, fac caz mare din anumite lucruri (Sic!) în loc să facă efectiv ceea ce proclamă gălăgios. Iată, de exemplu, această „responsabilitate comună”. Și-a exprimat părerea despre ce crede el că înseamnă responsabilitate. Ar putea adăuga că despre o comunitate a responsabilității, în sensul de mai sus, nu poate fi vorba. Acest lucru vroia să îl exprime clar în glosa pe care a publicat-o în numărul din 7 iulie al ziarului „Előre”. În special nu poate fi vorba în condițiile în care – știm bine – există diferențe ideologice între țările socialiste. Despre aceasta nu dorește să vorbească mai pe larg, pentru că nu îl privește.

Dar dacă Uniunea Scriitorilor Unguri crede că „responsabilitatea comună” înseamnă că scriitorilor maghiari de aici li se asigură mai mult spațiu în editarea de cărți, publicații, că li se acordă mai multă atenție și că toate acestea se fac cu mai multă pricepere decât până acum, atunci toată lumea este de acord. Însă Ungaria poate să facă toate acestea fără ca să țină conferințe de tipul masă rotundă, fără ca să trebuiască să se ducă tratative sau fără ca să anunțe „responsabilitatea aceasta comună”. Și aici se întoarce la ceea ce a spus că îi caracterizează pe unguri: nu este nevoie de fraze de răsunset, de „spiritul de campanie” care e cam depășit în locurile acestea, ci de atitudini înțelepte și înțelegătoare. Însă în acest domeniu sunt lipsuri destule. Cunoaște foarte bine revistele literare ungare și după părerea lui, unele scrieri din ele lasă mult de dorit. (Menționează aici ca exemplu recenzia din „Új Írás” la antologia tinerilor poeți, apărută cu un an în urmă, sau rândurile publicate în „Nagyvilág” despre cei zece ani ai revistei „Korunk”). La prima are de obiectat că în creațiile poezilor tineri criticul consideră ca fiind importante cu totul alte aspecte decât – în contextul de aici – este într-adevăr important. Cât privește articolul despre „Korunk”, el are puține de-a face cu realitatea. În plus, denotă multă îndrăzneală din partea cuiva să scrie un articol atât de sumar despre o revistă dintr-o altă țară, el nu s-ar încumeta să evalueze nici o revistă ungurească, deoarece nu trăiește în acea atmosferă. De aceea a consemnat în articol că „avem destul talent” pentru lucrările noastre. (Subliniază repetat că cunoașterea temeinică a unei literaturi presupune

situarea în contextul ideologic, politic și social – al dezvoltării literaturii unei țări date –, pentru a putea lua o poziție corectă din perspectiva țării respective și pentru a-i percepe corect pârghiile creației. Acest lucru ar fi necesar și din partea ungare. Mi-a mai spus că la Uniunea Scriitorilor în 9 iulie au discutat despre situația literaturii maghiare, în lumina celor discutate cu conducătorii de partid. Despre acestea va scrie în numărul din 14 iulie al lui „Előre”. Scriitorii care au luat cuvântul la consfătuirea de marți, precum și aceia care după părerea lui prezintă importanță aici sunt cu toții de acord cu punctul de vedere de principiu exprimat în articolul din 7 iulie în privința „responsabilității comune”, iar majoritatea covârșitoare ar fi de acord și cu o atitudine mai pragmatică din partea ungară față de chestiunile legate de literatura maghiară de aici. Spune acestea mai ales pentru că este convins că Uniunea Scriitorilor Unguri nu face ceea ce face și nu afirmă ceea ce afirmă din proprie inițiativă: fiind vorba de o țară socialistă, probabil că este și opinia celor de la nivele superioare. Cu atât mai mult, el speră că această chestiune este un fel de episod, deoarece știe că și „Europa Liberă” a luat în vizor toate lucrurile care ar putea înrăutăți relațiile noastre. Punctul de vedere al Uniunii Scriitorilor Unguri în această chestiune, precum și mediatizarea acesteia este dăunătoare pentru că, de ce să nu recunoaștem, și în Ungaria există elemente conservatoare, reacționare, naționaliste, care asociază această chestiune cu nostalgia de secole sau cel puțin de decenii, cu aspecte la care Uniunea Scriitorilor nici nu s-a gândit. Așa că, înțelegeți, nu-i așa, a zâmbit dânsul.

La sfârșit, tovarășul Domokos mi-a spus că nimeni nu l-a instruit să scrie articolul de duminică trecută, și-a asumat acest rol absolut voluntar, ca unul dictat de conștiința lui – și din cele de mai sus se vede că și a altor intelectuali de vază. Nu a intenționat să jignească pe nimeni și dacă cumva articolul său – prin scurtimea lui și tonul categoric – este jignitor, se gândește ca înainte de a pleca în concediu (1 august) să își expună părerea într-un articol mai lung – în sensul celor dezvoltate acum.

Întorcându-se la consfătuirea cu conducătorii de partid din 27 iunie, mi-a spus că rezultatul cel mai important al acesteia va fi o restituire, prelucrare și cercetare mai îndrăzneată și mai rapidă a figurilor și rezultatelor din trecut ale literaturii și culturii maghiare din Transilvania.

Astfel și-a rezumat părerea și observațiile despre întrebarea adresată. Din discuție se poate conchide că este de așteptat să se accentueze mai tare autonomia literaturii maghiare de aici față de cea din patrie. Ceea ce a spus tovarășul Domokos în această chestiune se leagă strâns de felul cum a spus-o. Tot timpul, dar mai ales atunci când a discutat chestiunea „responsabilității comune”, s-a simțit acea străduință dureroasă de a-și exprima clar poziția – care conține multe elemente critice la adresa noastră –, dar în același timp să rămână prietenos, o persoană care caută înțelegere. Acest lucru în mare parte i-a reușit. Vizibil, s-a pregătit mult pentru discuție, a resimțit caracterul ei neplăcut, iar la sfârșit s-a bucurat că s-a încheiat. Tot de acest aspect ține și faptul că orice spunea, nu părea să comunice o părere oficială, ci spusele lui s-au menținut la stilul caracteristic lui, liniștit, inteligent, prietenos, ca și cum ar fi exprimat o părere personală.

Dr. László Kincses

Budapesta, la 16 iulie 1968

(Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh.St.Budapesta, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-1945-68/II, f.334-337)

Készült: 5. példányban

Szigorúan titkos!

Kapják: 1. Szirmai István et.; 2. Komócsin Zoltán et.;
3. Aczél György et.; 4. Gyenes András et.; 5. aktában.

Másolat a bukaresti nagykövetség 1968. augusztus 15-én készült jelentéséről.

Tárgy: A „közös felelősség” romániai visszhangjáról

A „közös felelősség” kapcsán az RSZK-ban eddig négy cikk jelent meg, amelyek egyöntetűen visszautasítják a magyar írószövetség által meghirdetett fenti elvet, sőt Domokos Géza július 24-i cikke (s ennek nyomán Huszár Sándor írása az „Utunk” aug. 2-i számában) a kérdésnek politikai élt ad azzal, hogy kijelenti: az elgondolás szerzői irodalmon kívüli (vagyis politikai) szempontokat követtek, s – ezt Huszár írta le először – a szerzők nem a nemzetiségi irodalmak érdekeit tartották szem előtt. Amint arról Domokos Gézával – a négy közül két cikk szerzőjével – folytatott beszélgetés alapján jelentettünk, román részről azért tekintik politikai jellegűnek a „kettős felelősség” felvetését, mert azzal politikai sajtónk foglalkozott, mert az MSZMP egyik felelős vezetője a Politikai Akadémián elhangzott beszédében azt egyetértőleg említette, s végül, mert szocialista országról lévén szó, a fenti jelek nélkül is fel kell tételezni, hogy az írószövetség felső hozzájárulás nélkül nem jelenthetett volna ki ilyeneket.

Domokos Géza szerint az ilyen jellegű cikkek sorozata még nem zárult le. Értesüléseink szerint Balogh Edgár is készül állást foglalni a „Korunk”-ban. Eddig egy kivételtől eltekintve csak magyar nyelvű lapokban jelentek meg a cikkek, és kizárólag magyar írók tollából. A kivétel a „Gazeta Literară”, amely július 25-i számában Szász János cikkét közli. A cikk lényegében azonos Domokos Géza második, július 24-én közzétett cikkével, azzal a lényeges eltéréssel azonban, hogy a kérdés felvetésének irodalmon kívüli szempontosságára nem utal, azt irodalmi-írói szinten elemzi, tartalmilag Domokossal azonosan. E román nyelvű cikk révén az ügyről értesültek köre Romániában és azon kívül nagymértékben bővült. Ez azért érdekes, mert a fenti cikkek is utalnak arra, hogy itt több ország van érdekelve. Amikor román részről a sajtóban kategorikusan elutasítják a magyar írószövetség álláspontját, ugyanakkor továbbra is rendszeresen kisajátítják a magyar kultúrtörténet számos alakját. Ez már korábbról is ismert. Tanulságos azonban, hogy éppen ebben az időszakban, amikor elutasító álláspontjukat kifejtik, a vezetők egyes beszédei s számos sajtónyilatkozás úgy beszél egyes, kizárólag magyar kultúrához tartozó személyiségről, jelenségről, mint amely ide vagy ide is tartozik. Így Ceaușescu az 1848-as forradalom évfordulóján Petőfit és Táncsics Mihályt – anélkül hogy megmondta volna, kik voltak – egyszerűen besorolta a román forradalom nagy alakjai közé. Domokos az „Előre”-ben közölt megemlékezésében Petőfiről mint „irodalmi hagyományaink”-ról ír. A „Magazin Istoric” legutóbbi száma Kőrösi Csoma Sándorról közöl cikket, címe: „Egy erdélyi szobra egy japán templomban”. A cikkíró tárgyilagosan megír mindent, csak éppen azt nem mondja ki, hogy Csoma Sándor magyar volt. Igaz, azt sem, hogy román. De megjegyzi: a mi vidékünkéről származott, amiből a be nem avatott olvasó természetesen azt veheti ki, hogy román. Ide sorolható még Ceaușescunak

a katonai akadémián aug. 14-én elmondott beszédében található egyik-másik kitétel is. Az ilyen és hasonló megnyilatkozások éppen a fenti elutasítással egybevetve – sokatmondóak.

Mindez természetesen a hivatalos állásfoglalás kategóriájába tartozó megnyilvánulás. Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy a szóban forgó cikkek szerzői – egyes kijelentésekből, beszélgetésekből, megjegyzésekből ítélve – a felső vezetés intencióinak a hivatalos hangadói. Az eddigi reagáláshullám kiegészülni látszik a romániai magyar írók állítólagos válaszlevelével is. A budapesti Vígszínház egyik, a nagykövetségre konzuli ügyben ellátogató tagja romániai magánlátogatás során felkereste Hajdu Győzöt, az „Igaz Szó” c. folyóirat főszerkesztő-helyettesét, aki – diszkrécióra számítva – megmutatta neki annak a levélnek az ötödik, ezúttal Marosvásárhelyen készült változatát, amelyben az RSZK írószövetségének magyar nemzetiségű tagjai szándékoznak válaszolni a Magyar Írók Szövetségének a „közös felelősség” ügyében. A más forrásból eddig meg nem erősített információ szerint a levéltervezet, amelyet Marosvásárhelyről a testületileg a tengerparton üdülő felső vezetéshez továbbítottak jóváhagyásra, a „közös felelősség”-et elutasító álláspontra helyezkedik. A kérdés magyar részről történt felvetése e levélben is a román belügyekbe való beavatkozásnak minősül. Mint ahogy az az egyik Domokos-cikkből is kitűnik, a szóban forgó levél állítólag szintén utal annak szükségességére, hogy jövőbeni kapcsolataik, együttműködésük formáit a két ország írói közösen tárgyalják meg.

Tapasztalhatók az RSZK-ban a hivatalostól eltérő vélemények is. Takács Lajos professzor, államtanácsi tag szerint a „közös felelősség” kérdésében román részről olyasmit (pl. beleszólási és kívülről történő irányítási jogot) próbálnak belemagyarítani, ami az azt felvető félnek nyilván nem is állt szándékában. Ez a – jelek szerint – nem kizárólag Takács professzor egyéni véleményét tükröző reagálás, továbbá az ehhez kapcsolódó kérdés, hogy bocsássuk rendelkezésre a „közös felelősség”-ről Magyarországon megjelent anyagokat (amelyekből feltehetőleg érveket próbál magának gyűjteni illetékesekkel a témáról folytatandó megbeszéléseihez), arra ösztönözhet bennünket, hogy a romániai cikksorozatra részünkről elkerülhetetlennek mutató válaszban az RSZK-ban keletkezett félreértések ellensúlyozása és eloszlátása érdekében nagyobb súlyt helyezünk a valóságban érvényesíteni szándékozó törekvéseink meggyőző kifejtésére.

Ezt megkönnyítheti az a körülmény, hogy Romániában a probléma nem ismeretlen. A magyar párt- és kormányküldöttség romániai látogatása során már tíz évvel ezelőtt felvetésre került, bár akkor nem a „közös felelősség” megfogalmazásában. A kérdésre részünkről való visszatérés annál is inkább szükségesnek látszik, mivel ugyanazon probléma formailag különböző felvetésében a román vezetés – minden bizonnyal a politikájában időközben maximálisan felfokozott nacionalista szuverenitás-féltés tendenciáink hatása alatt – a belügyekbe való beavatkozása kísérletét, s a korábbi kijelentések érvényének részünkről történő feladását véli felfedezni, s egyúttal a „közös felelősség” ügyét igyekszik saját pillanatnyi érdekeinek a szolgálatába állítani. Érezhetően eltúlzott értelmezése és szellőztetése magyar-román viszonylatban kapcsolódni látszik az Erdély Romániához csatolása 50. évfordulójának megünneplését körvonalázó román törekvésekhez. Nagyobb összefüggésben az ennek kapcsán kifejezésre jutó román állásfoglalás – időzítéséből kitűnően – annak a polémiaának a részeként is felfogható, amelyet az RKP a varsoói levelet aláíró pártokkal folytat.

Árgyelán Sándor s. k. id. ügyvivő

Készült: 5. példányban

*Strict secret!*Kapják: 1. Szirmai István et.; 2. Komócsin Zoltán et.;
3. Aczél György et.; 4. Gyenes András et.; 5. aktában.

Copie a raportului Ambasadei din București din 15 august 1968

Subiect: Ecourile românești ale „responsabilității comune”

În legătură cu „responsabilitatea comună” în RSR au apărut până la ora actuală patru articole care resping în unanimitate principiul de mai sus promovat de Uniunea Scriitorilor Unguri. Mai mult, articolul semnat de Géza Domokos în 24 iulie (și ca urmare a acestuia scrierea lui Sándor Huszár în numărul din 2 august al revistei „Utunk”) atribuie un aspect politic acestei chestiuni, enunțând că autorii conceptului urmăresc puncte de vedere din afara literaturii (adică politice) și – acest lucru a fost notat pentru prima dată de Huszár – autorii nu țin cont de interesele literaturii naționalităților. După cum am raportat în urma discuției cu Géza Domokos – autorul a două din cele patru articole – discutarea „responsabilității comune” este privită de partea română ca având caracter politic, deoarece de ea s-a ocupat presa noastră politică, deoarece un conducător responsabil al PSMU a menționat acest lucru clar într-o cuvântare ținută la Academia Politică și, în final, deoarece – fiind vorba de țări socialiste – chiar în lipsa semnelor de mai sus se poate presupune că Uniunea Scriitorilor nu ar fi afirmat astfel de lucruri fără girul forurilor superioare.

În opinia lui Géza Domokos, șirul articolelor de acest gen nu s-a încheiat încă. După informațiile pe care le avem și Edgár Balogh se pregătește să ia o poziție în „Korunk”. Până acum toate articolele, exceptând unul singur, au apărut în publicații de limbă maghiară și au fost semnate de autori maghiari. Excepția o constituie articolul lui János Szász publicat în numărul din 25 iulie al „Gazetei Literare”. Articolul în fond este identic cu cel de-al doilea articol al lui Géza Domokos din 24 iulie, cu diferența semnificativă că abordează problema fără a face trimitere la puncte de vedere extraliterare, ci o analizează la nivelul literar-scriitoricesc, asemănător lui Domokos în ceea ce privește conținutul. Ca urmare a acestui articol în limba română, cercul celor care au fost informați despre această chestiune s-a lărgit atât în România, cât și în afara ei. Acest aspect este interesant, deoarece și articolele de mai sus se referă la faptul că mai multe țări sunt interesate în această problemă. Din partea română în presă se respinge categoric poziția Uniunii Scriitorilor Unguri, dar în același timp își însușesc în continuare numeroase figuri ale istoriei culturii ungare. Este însă demn de menționat că tocmai în această perioadă, când se exprimă atitudini de respingere, unele cuvântări ale conducătorilor și numeroase comunicate de presă discută despre anumite personalități și fenomene care aparțin exclusiv de cultura ungurească de parcă ele ar aparține aici sau și aici. De exemplu, în cuvântarea sa cu ocazia aniversării revoluției din 1848, Ceaușescu a menționat numele lui Petőfi și al lui Mihály Táncsics[1] – fără să spună cine au fost ei – printre figurile de seamă ale revoluției române. În articolul său memorial apărut în „Előre”, Domokos scrie despre Petőfi ca despre reprezentantul „moștenirii noastre literare”. În ultimul număr din „Magazin istoric” a fost publicat un articol despre Sándor Kőrösi Csoma, intitulat *Statuia unui transil-*

vănean într-o biserică japoneză[2]. Autorul articolului scrie obiectiv despre tot, uitând doar să pomenească despre faptul că Sándor Csoma a fost maghiar. Ce-i drept, nu spune nici că a fost român. Dar menționează: este originar de pe meleagurile noastre, afirmație din care cititorul neavizat poate deduce, firesc, că era român. Tot aici ar fi de remarcat câteva afirmații făcute de Ceaușescu în cuvântarea din 14 august ținută la Academia Militară. În special comparate cu respingerea de mai sus, asemenea manifestări sunt foarte relevante.

Bineînțeles, toate aceste manifestări aparțin categoriei de luări de poziție oficiale. Trebuie adăugat că autorii articolelor la care se face referire mai sus – judecând după unele afirmații, discuții și remarci – sunt cei care dau glas intențiilor conducerii superioare. Valul de reacții de până acum se pare că va fi întregit de presupusa scrisoare de răspuns a scriitorilor maghiari din România. Un membru al „Végszínház” [Teatrul Vesel] din Budapesta, în cursul unei vizite ca persoană privată la Ambasada din România, în probleme de consulat, l-a căutat pe Győző Hajdu, redactorul șef adjunct al revistei „Igaz Szó”, care – mizând pe discreție – i-a arătat varianta a cincea, de data aceasta redactată la Târgu Mureș – a scrisorii în care membrii de naționalitate maghiară ai Uniunii Scriitorilor din RSR intenționează să răspundă Uniunii Scriitorilor Unguri pe tema „responsabilității comune”. Conform acestei informații, neconfirmate încă din alte surse, proiectul de scrisoare care a fost transmis spre aprobare de la Târgu Mureș la conducerea superioară – aflată în întregime în vacanță la mare – se situează pe o poziție de respingere a „responsabilității comune”. Problema ridicată de partea ungară este catalogată în scrisoare drept amestec în treburile interne ale României. După cum se înțelege și în unul din articolele lui Domokos, scrisoarea în cauză se pare că face referire la necesitatea discutării în comun de către scriitorii celor două țări a relațiilor și formelor de cooperare viitoare.

Se remarcă și opinii care diferă de poziția oficială a RSR. După părerea profesorului Lajos Takács, membru al Consiliului de Stat, partea română pare să includă în discuție aspecte (de exemplu, amestec extern și dreptul de a conduce de afară) care în mod evident nu au fost intenția părții care a pornit discuția. Această reacție ce denotă opinia – pesemne nu singulară – a profesorului Takács, precum și rugămintea de a pune la dispoziție materialele apărute în Ungaria despre „responsabilitatea comună” (din care se poate presupune că încearcă să își adune argumente pentru discuțiile pe care le poartă cu cei avizați) ne-ar putea încuraja pe noi ca în răspunsul pe care inevitabil îl vom da la șirul de articole apărute în RSR, pentru a clarifica și a contracara înțelegerea eronată a problemei, să punem accent mai mare pe exprimarea convingătoare a intențiilor pe care dorim să le promovăm.

Acest lucru este înlesnit și de faptul că această problemă nu este necunoscută în România. Problema a fost pusă deja cu ocazia vizitei delegației ungare de partid și de stat în România, cu zece ani în urmă, doar nu în formularea „responsabilitate comună”. Revenirea la această problemă din partea noastră este cu atât mai necesară cu cât conducerea română – cu siguranță, sub influența tendinței naționaliste de ocrotire a suveranității, între timp accentuată în politică la maxim – pare să vadă în reapariția, într-o formulare diferită, a aceleiași probleme, o tentativă de a ne amesteca în treburile lor interne și de a renunța la valabilitatea afirmațiilor noastre anterioare, încercând totodată să pună chestiunea „responsabilității comune” în serviciul intereselor sale proprii de moment. Atât interpretarea adevărată care i se dă, cât și colportarea sa în ce privește relațiile ungaro-române par a fi legate de linia manifestărilor românești consacrate aniversării a 50 ani de la

alipirea Transilvaniei la România. Într-o relaționare la scară mai mare, poziția exprimată poate fi privită și ca parte a polemicii pe care PCR o susține cu partidele semnatare ale scrisorii de la Varșovia.

Sándor Árgyelán, viceconsul interim

(Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh.St.Budapesta, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-1945-68/II, f.328-330)

[1] Mihály Táncsics (1799-1884), lingvist, scriitor și om politic, angajat pe la diverse familii aristocratice (la Cluj, de pildă, a stat din 1835 la Sándor Teleki). Mereu era înconjurat de poeți și scriitori cu gândire progresistă și din această cauză era mereu supravegheat de autorități. Spirit revoluționar, călătorește prin Europa, publică numeroase texte politice și manifeste, motiv pentru care este aruncat în închisoare, însă va fi eliberat la 15 martie 1848. Mai târziu, în 1869, ajunge în Parlament, are viziuni internaționaliste, simpatizant al mișcării socialiste.

[2] Sándor Csoma Kőrösi (1784-1842), originar din Secuime, lingvist, fondatorul filologiei tibetane, membru corespondent al Academiei de Științe Ungare. Începând cu 1819 călătorește prin Turcia, Iran, Afganistan și India, până în vestul Tibetului, unde va petrece mai mulți ani prin diverse mănăstiri budiste, studiind și punând bazele filologiei tibetane.